HAARLEMS BODEMONDERZOEK 23

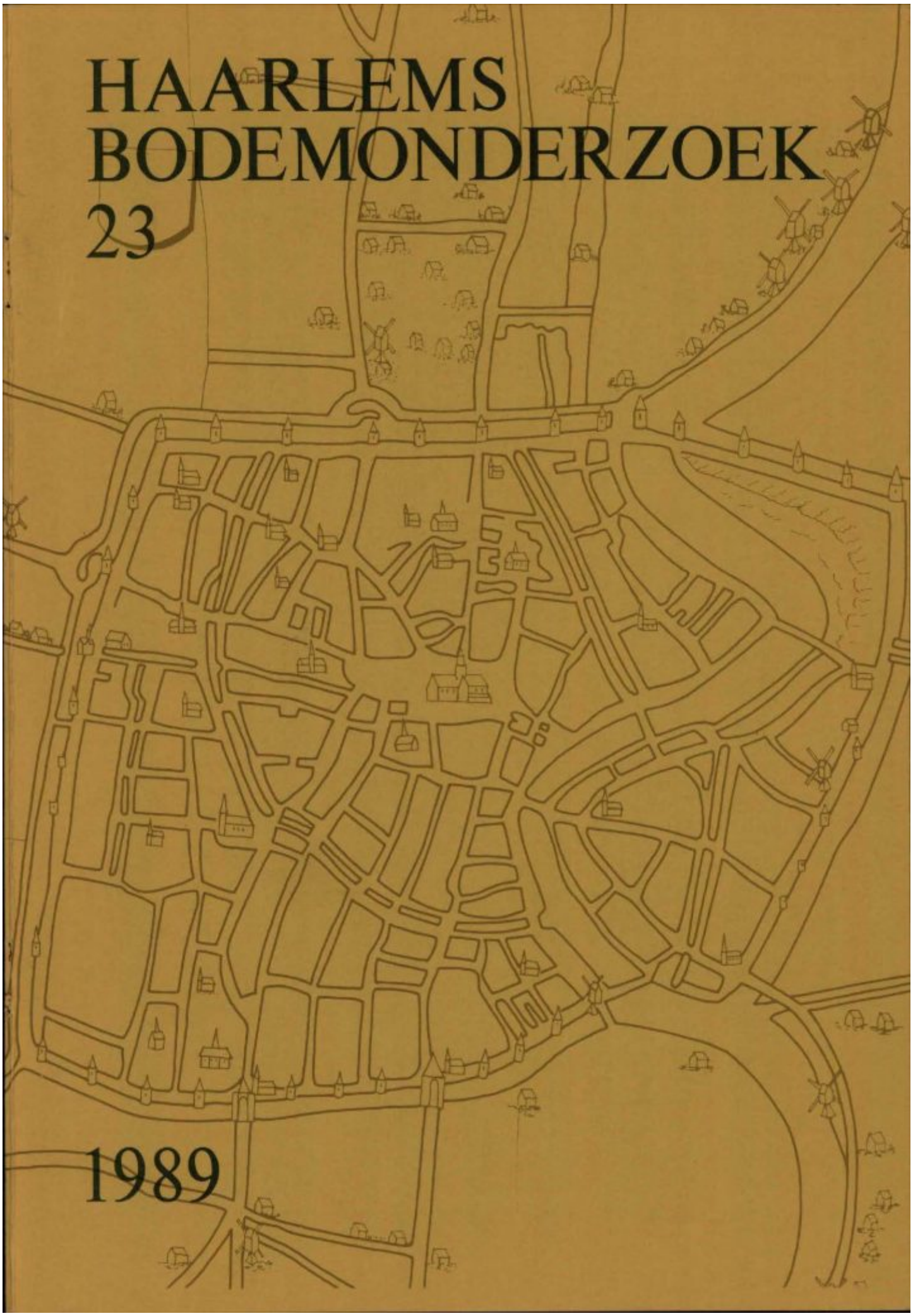

1989

Redaktie
J. de Jong (Geologische Dienst)
A.M. Numan (Archeologische Werkgroep Haarlem)
Drs. J.M. Poldermans (Stadsarcheoloog van de Gemeente Haarlem)
Tanja van der Zon (Archeologische Werkgroep Haarlem)

Redaktieadres
J. de Jong
Rijksstraatweg 539III
2025 DE Haarlem tel. 023 - 370805

Vormgeving, zetwerk en druk:
Drukkerij „ERLA", Amsterdam-Zuidoost.

Omslag: A.M. Numan naar een kaart van Jacob van Deventer, ca. 1550

Verschijningsjaar 1990

Prijs f 15,—

HAARLEMS BODEMONDERZOEK 23

1989

UITGAVE VAN DE COMMISSIE
OUDHEIDKUNDIG BODEMONDERZOEK HAARLEM

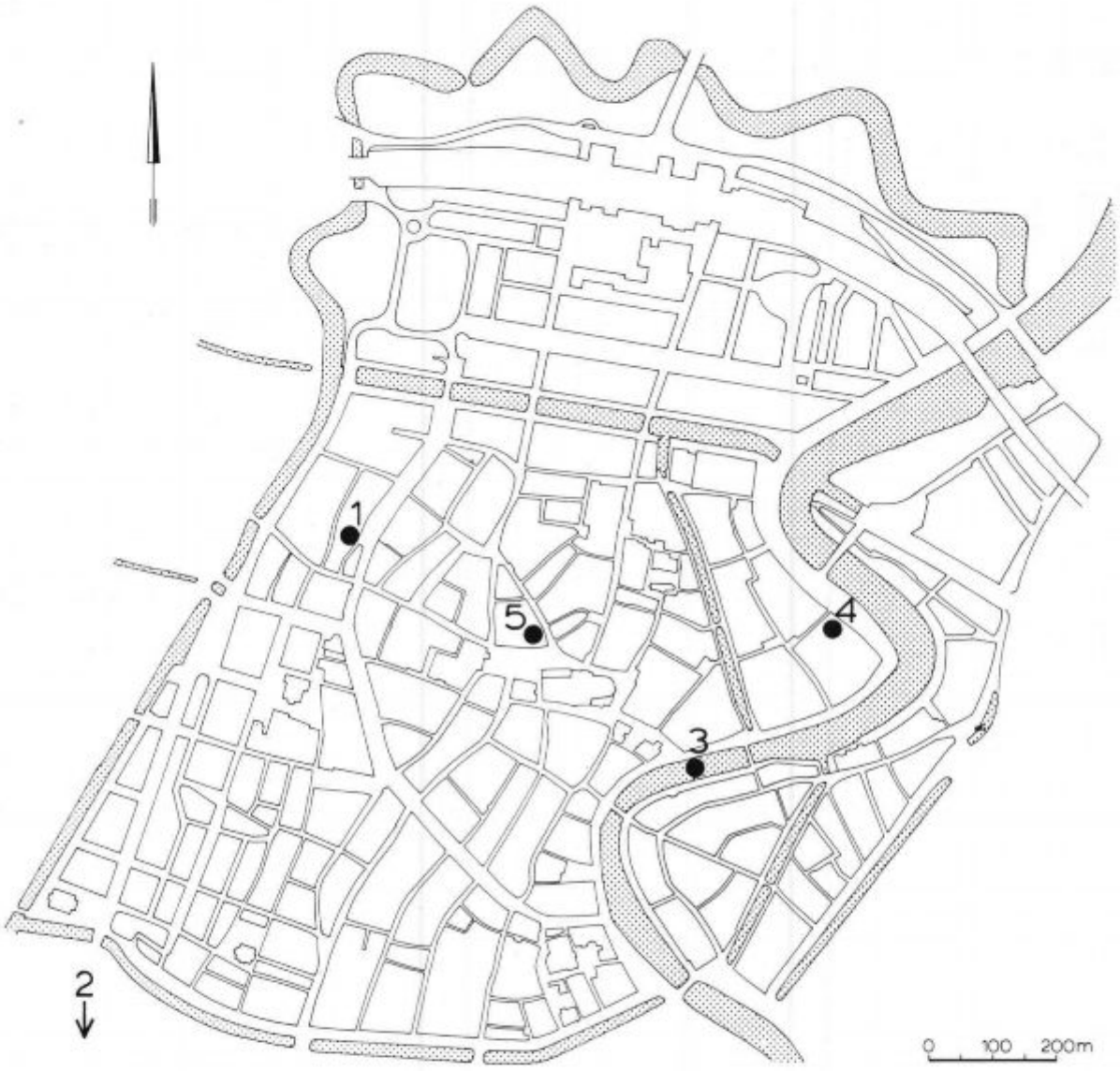

Plattegrond met lokaties van de in dit nummer behandelde onderzoeken en waarnemingen. De nummering correspondeert met de hieronder aangegeven inhoudsopgave.

Inhoud

1. Th.S. Nieuwenhuizen en R. Schmidt: Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige percelen Vogelkoopsteeg 9-11. . . . . pag. 3
2. D.Q.C. van Kesteren: een onderzoek van de AWH naar de resten van een blekerij onder Heemstede. . . . . pag. 9
3. J. de Jong: Boringen in het Spaarne. . . . . pag. 14
4. T. Bottelier: Een rioleringssysteem op het binnenterrein van het Teylershofje. . pag. 23
5. T. Bottelier: De inhoud van een beerput op het terrein van het voormalige Brinkmann-complex. . . . . pag. 25
6. J.M. Poldermans: Archeologisch nieuws over 1989. . . . . pag. 35
7. Kroniek over 1989. . . . . pag. 36

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK OP HET TERREIN VAN DE VOORMALIGE PERCELEN VOGELKOOPSTEEG 9-11

*Th.S. Nieuwenhuizen * en R. Schmidt **

Op grond van enkele aardewerkscherven die bij het onderzoek werden aangetroffen mag worden aangenomen dat vanaf de 12e - 13e eeuw bewoning op dit terrein heeft plaatsgevonden.
De materiële neerslag uit een beerput geeft bewoning aan gedurende de 15e eeuw en de eerste helft van de 16e eeuw.

Inleiding

Gedurende de periode van 7 tot en met 14 januari 1984 werd door de AWH een opgraving verricht in de Vogelkoopsteeg. De mogelijkheid werd geboden door de sloop van de percelen 9-11 ten behoeve van nieuwbouw. (afb. 1 en 2).
Na het uitzetten van de werkput (afb. 1; 1) werd deze met de hand verdiept. Het maaiveld lag op 0.70 m + NAP. Al spoedig werden baksteenconstructies aangetroffen, die bij nader onderzoek bleken te bestaan uit een beerput (steenmaat 23x10.5x5 cm), met een daar naar toe leidende glijgoot. De glijgoot mondde echter niet uit in de beerput, maar was vlak voor de beerput dichtgemetseld. Steenmaat van de glijgoot: 19.5x9x4 cm. Over de hoogteligging van de glijgoot kan gezegd worden dat er over de afstand van de blootgelegde resten (ca 2 m), geen verloop was. (afb. 3).

Hierna werd de aandacht op de beerput gevestigd. Mogelijke lagen werden bij het leeghalen van de beerput niet geconstateerd.
Wel was het onderste gedeelte van de inhoud qua vondsten ouder dan de vulling boven in de beerput. Of hier een tweede laag heeft gezeten kon door grondwateroverlast niet waargenomen worden. De put was gefundeerd op hout. Het aantal aangetroffen steenlagen bedroeg 25; de kop was niet aanwezig.

*) Archeologische Werkgroep Haarlem

Inhoud van de beerput

Aardewerk

Dit kan gedateerd worden in de eerste helft van de 16e eeuw.
Het volgende materiaal werd aangetroffen (MAI = minimum aantal individuen).

Eén- en twee-orige grapen	16
Voorraadpotten	2
Kamerpotten	3
Bakpannen	2
Vetvanger	1
Vergiet	1
Schaal	1
Kommetjes	2
Vuurklok	1
Steengoed kannen met uitgeknepen standring	4

(afb. 4 en 5)

Hout

1 Kam, 78 mm breed, 105 mm lang met aan één kant grove, aan de andere kant fijne vertanding. Tandlengte aan beide kanten: 32 mm. De kam kan gedateerd worden tussen 1475 en 1525.

1 Bol, diameter 47 mm.

1 Fragment van de bodem van een tonnetje of putsemmertje.

Leer

2 Schoenen, type muil. Eén schoen was nagenoeg compleet. De neus van beide

schoenen was opgebouwd uit 3 lagen leer. Muilen ontstonden min of meer als opvolgers van de trippen. (afb. 6).

Glas

Het glaswerk kwàm uit het onderste gedeelte van de put, vermoedelijk een oudere laag dan waaruit het hier boven genoemde materiaal afkomstig is. Dit glaswerk dateert uit de 15e eeuw. Er werden fragmenten gevonden van een ribbeker, 1 koolstronkbeker en 2 mageleins.

Afb. 1. Locatie van het onderzoek

Aanvullend onderzoek

Het tweede gedeelte van het onderzoek bestond uit het trekken van een nieuwe sleuf (afb. 1;2), evenwijdig aan en dichter bij de rooilijn van de Vogelkoopsteeg dan de eerste sleuf.
Aan de zuidkant van deze werkput werd een fundering gevonden met de steenmaat 20x10x4.5 cm, die haaks op de rooilijn stond. Hier tegenaan bevond zich een vloertje, mogelijk van de kelder van het huis.
Ten noorden van de fundering, in een voormalig poortje bevond zich een afvalkuiltje. Vondsten hieruit zijn te dateren in de 14e eeuw en bestaan uit een kom van grijs aardewerk en een bakpan van roodbakkend aardewerk (afb. 7, 8 en 9).
De fundering van een eventueel aangrenzend huis is niet gevonden. Deze kan echter buiten de sleuf gelegen hebben.

Het eerder genoemde afvalkuiltje bleek te zijn gegraven in en door een bruine humeuze zandige laag waarin Andenne en Paffrath aardewerk uit de 12e - 13e eeuw werd aangetroffen.

Afb. 2. Detail van de kaart van Thomas Thomasz. uit 1578; foto GAH.

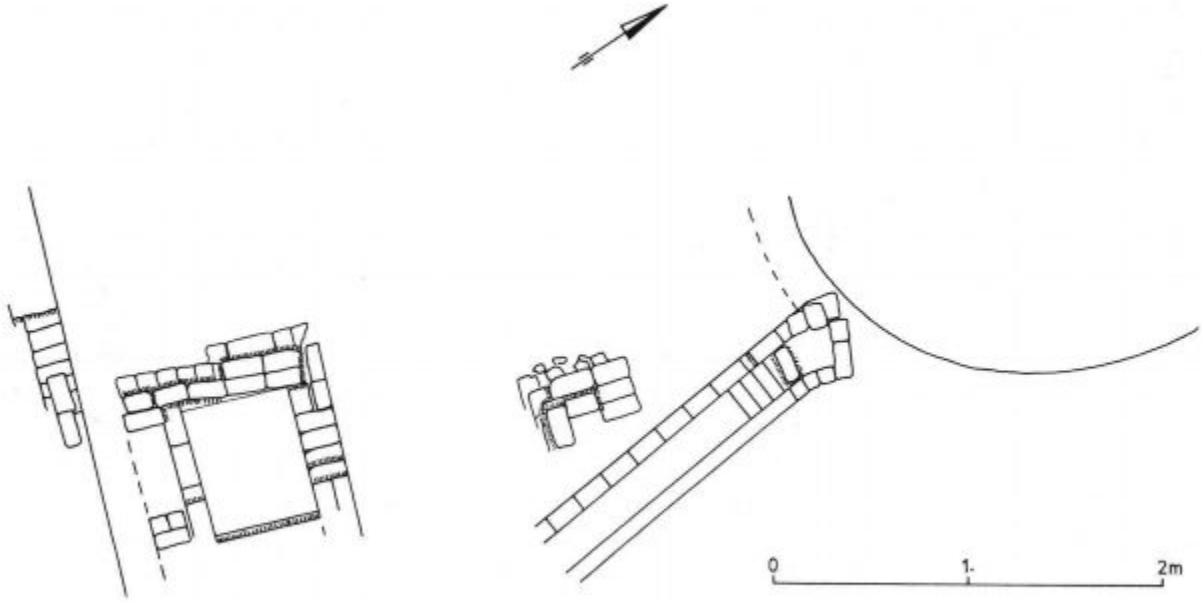

Afb. 3. Veldtekening van werkput 1

Afb. 4. Vondstmateriaal uit de beerput; foto Renée Schmidt.

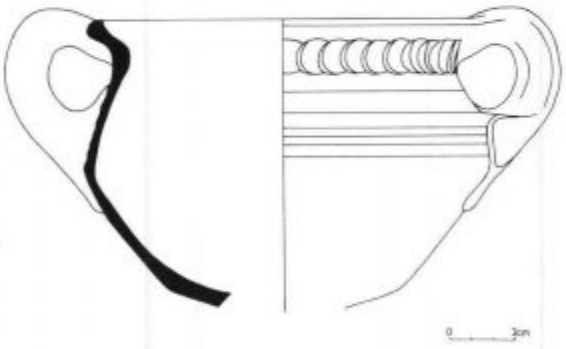

Afb. 5. Reconstructie van een graap met dekoratie van elkaar overlappende vingerindrukken.

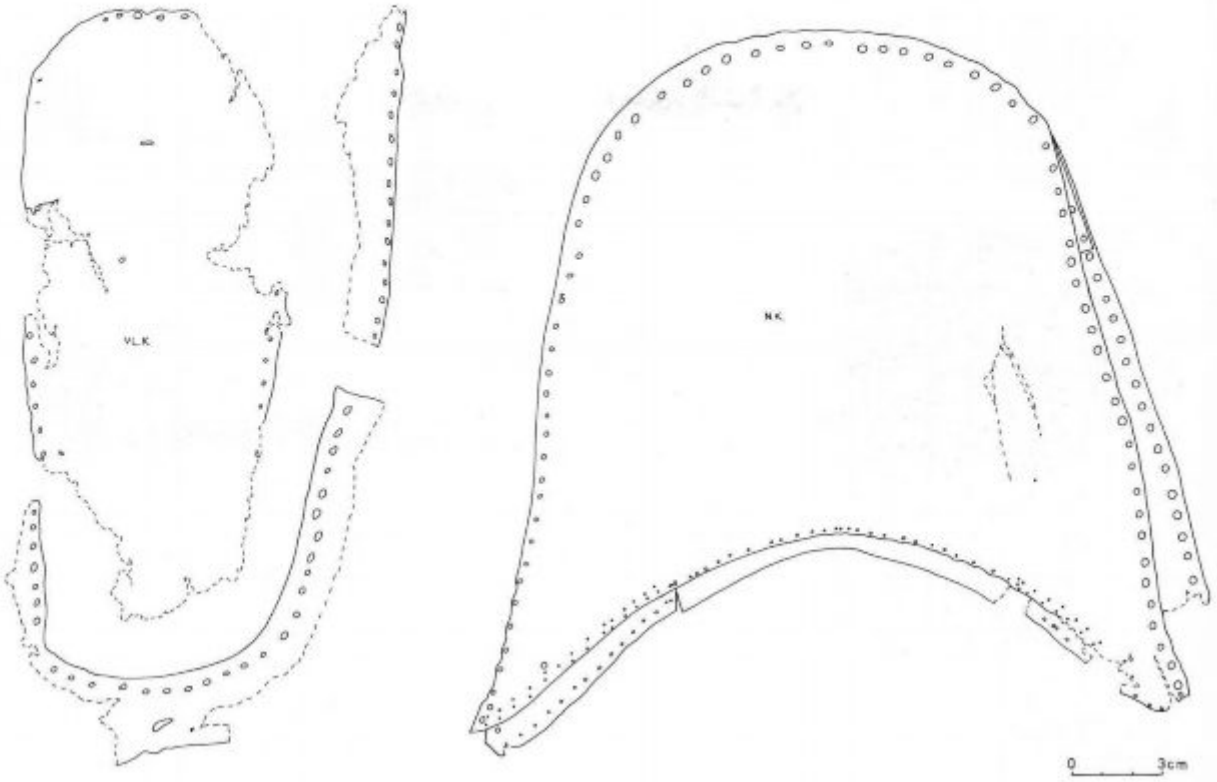

Afb. 6. Patroondelen van muil.

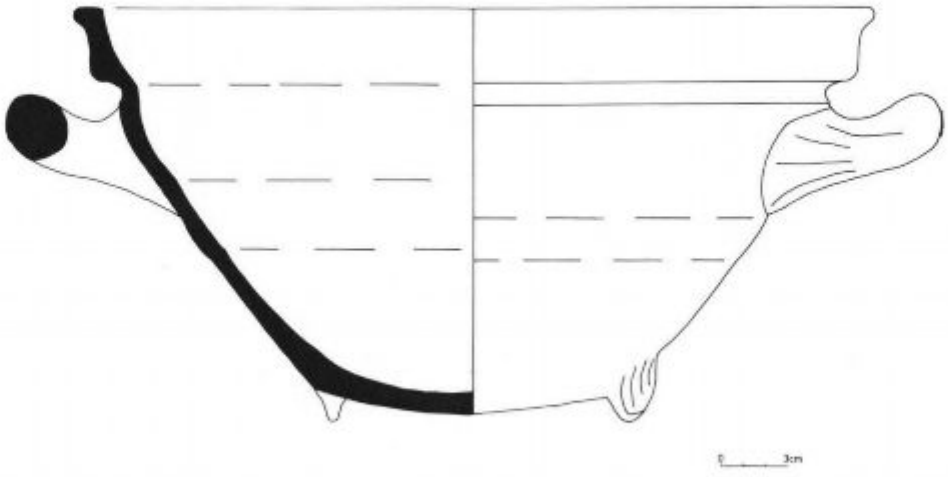

Afb. 7. Kom van grijs aardewerk. Hoogte 19,5 cm, diameter 37 cm (zie afb. 8).

Afb. 8. Kom van grijs aardewerk; foto Renée Schmidt. (zie afb. 7)

Afb. 9. Bakpan van roodbakkend aardewerk; hoogte 5 cm, diameter 25 cm; foto Renée Schmidt.

Literatuur

BAART, J. e.a., 1977: 20 Jaar Stadskernonderzoek, opgravingen in Amsterdam. Amsterdam, p. 258.

BAUMGARTNER, E., KRUEGER, 1988: Phönix aus Sand und Asche, Glas des Mittelalters, München, p. 297, 301, 307.

GOUBITZ, O., 1983: De ledervondsten, Van Bos tot Stad, Opgravingen in 's-Hertogenbosch. 's-Hertogenbosch, p. 277-281.

HURST, J.G., NEAL, D.S., VAN BEUNINGEN, H.J.E., 1986: Pottery produced and traded in north-west Europe 1350 - 1650. Rotterdam Papers VI, Rotterdam, p. 130-131.

JANSEN, H.L., 1983: Het middeleeuwse aardewerk: ca. 1200 - ca. 1550, Van Bos tot Stad, Opgravingen in 's-Hertogenbosch. 's-Hertogenbosch, p. 204-205.

KISTEMAKER, J.G.M., 1984: Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Hartebrug school aan de Haarlemmerstraat in Leiden. Bodemonderzoek in Leiden, jaarverslag 1983, Leiden, p. 177.

REINEKING-VON BOCK, GISELA, 1971: Steinzeug, Katalog des Kunstbewerbemuseums Köln 4, Köln, p. 346.

EEN ONDERZOEK NAAR DE RESTEN VAN EEN BLEKERIJ ONDER HEEMSTEDE

D.Q.C. van Kesteren *)

De blootgelegde restanten van muurwerk en houtconstructies op een inmiddels bebouwd volkstuincomplex onder Heemstede doen vermoeden dat daar een kleerblekerij was gevestigd. Aansluitend onderzoek in de Heemsteedse archieven zou op dat punt klaarheid kunnen brengen.

Inleiding

In het jaar 1972 stuitte een tuinder bij graafwerkzaamheden in het volkstuincomplex te De Glip onder Heemstede (kadasternr. 3473) op restanten van muurwerk en houtconstructies. Op grond van een eerste verkenning mocht worden aangenomen, dat deze afkomstig waren van een kleerblekerij (afb. 1). Kort nadien werden deze resten door leden van de verenigingen Oud Heemstede-Bennebroek en van de AWH gedeeltelijk vrijgegraven. Vanwege de beperkte ruimte en tijdgebrek kon het onderzoek toen echter niet worden afgerond. Een gelegenheid om het onderzoek te hervatten deed zich voor in 1986, toen het complex op last van de gemeente i.v.m. de aldaar geplande woningbouw moest worden ontruimd.

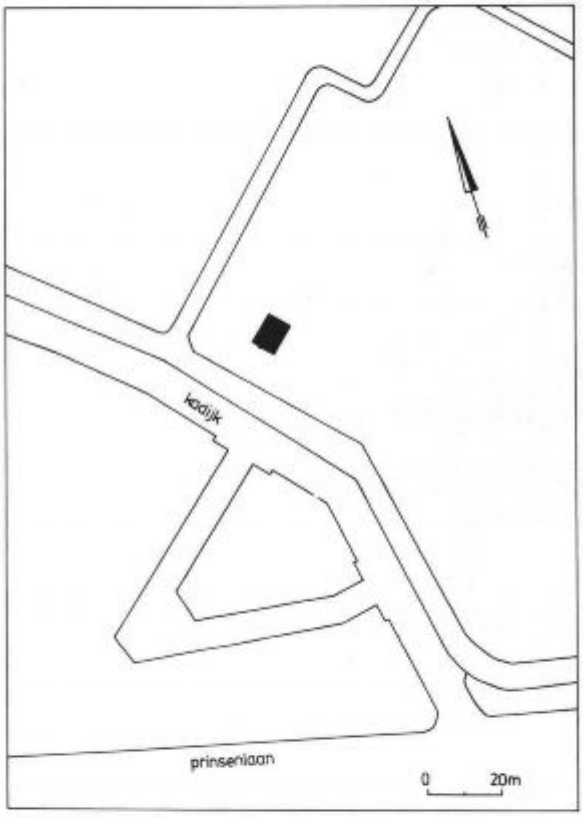

Afb. 1. Locatie van de opgraving

De opgraving/het onderzoek

De aangetroffen restanten van een, oorspronkelijk u-vormige, muur en houtconstructies werden geheel ontgraven, opgemeten en in kaart gebracht (afb. 2).
Van het oostelijk deel van de muur werd nog slechts de fundering aangetroffen, bestaande uit een op zijn kant liggende plank (280 cm lang, 20 cm breed, ca 4 cm dik), ondersteund door vier aangepunte balkjes met een lengte van ca 80 cm en een dikte van ca 8 cm. Een zestal paaltjes en vijf balkjes (8x8 cm) steunden een daarop liggend plankier, gevormd door twee planken met de maten 286x30x4½ cm. Het plankier werd bijeengehouden door vijf - haaks op de lengterichting - daarop bevestigde plankjes (maten resp. 83x34x4 cm [2 stuks], 63x28x4 cm, 55x20x4 cm en 55x24x2½ cm). Deze plankjes waren aan de binnenzijde iets afgeschuind. Schuin over het plankier lag een plank met een grootste lengte van 145 cm, een breedte van 29 cm en een dikte van 3 cm. Waar de oostelijke muur vermoedelijk eindigde troffen we twee verticaal in de grond staande planken aan (ca 30 cm breed, 3 cm dik). De zich hier aansluitende, overigens nogal uit zijn verband gerukte, beschoeiing van een sloot bestond uit planken van ca 2 meter lengte en een dikte van

*) Archeologische Werkgroep Haarlem

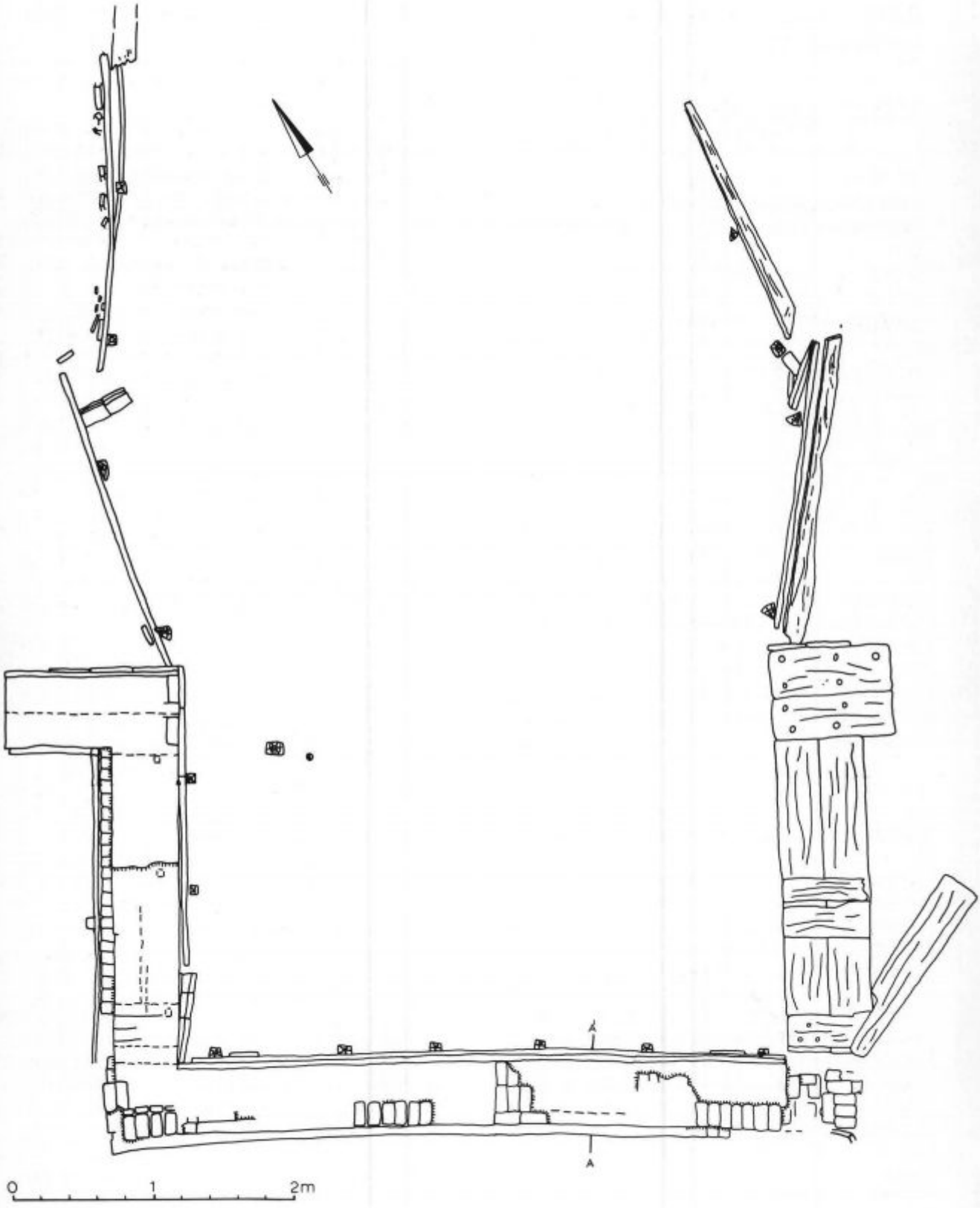

Afb. 2. Restanten van de u-vormige muur en houtconstructies.

4 cm, aan de slootzijde ondersteund door paaltjes, verkregen door het in vieren kloven van een boomstammetje. Verder naar het noorden toe werden van deze beschoeiing geen resten meer gevonden, wel echter van de beschoeiing aan de westzijde. Verderop in dit artikel wordt daarop nog teruggekomen.

Het zuidelijk deel van de fundering bestond ook uit een aantal paaltjes met daarop planken, waarop een stenen muur is gemetseld. Omdat dit deel van de fundering intact werd gelaten[1], was het aantal paaltjes niet exact vast te stellen. Onderaan, aan de binnenzijde van de muur bevonden zich boven elkaar twee planken (beide 29 cm breed), welke met behulp van zes balkjes (7x7 cm) tegen de fundering waren geplaatst. Dit is waarschijnlijk om het wegspoelen van zand onder de fundering tegen te gaan. Ook waren twee planken verticaal tegen de fundering aan geplaatst (afb. 2)

Bovenop het plankier troffen we muurresten aan, waarvan de onderste laag stenen (maten: 18½x9x3½ cm) niet gemetseld was: vermoedelijk was het vanwege de hoge waterstand niet mogelijk specie te gebruiken. Het geheel was behoorlijk verzakt (afb. 2).

In de zuid-oostelijke hoek werden resten[1] van een drempel of trede van een trap gevonden met de afmetingen van ca. 60 cm hoogte, 148 cm lengte en 28 cm breedte. Steenmaten: 18x9x4 cm. De trede is rond afgesleten.
De opbouw van het westelijk en van het oostelijk deel van de fundering is nagenoeg dezelfde. Wel vinden we aan de westzijde nog een beschoeiing, bestaande uit drie verticaal geplaatste, aangepunte planken (60x31x3 cm) en daarnaast nog een op zijn kant staande, horizontaal tegen de fundering geplaatste plank, welke wordt gesteund door twee paaltjes (6x6 cm). Aan de buitenzijde eveneens een horizontaal, op zijn kant staande plank (210x29x4 cm), gesteund door (nog maar) één paaltje. Voor zover dat kon worden nagegaan bevond zich onder de fundering aan het zuideinde een dwarsplank (dikte 3 cm), bevestigd op twee in de lengterichting liggende planken (breedte ca 32 cm; de lengte kon niet worden vastgesteld), gedragen door minimaal drie paaltjes (7x7 cm). Ook hier is op de onderste laag stenen geen specie waar te nemen.

De westelijke kant van de fundering bestaat evenals de oostzijde uit twee liggende planken (31x5x110 cm), ondersteund door paaltjes. Aan de voorzijde zijn drie verticaal staande planken (31x3½ cm) geplaatst. Er is nog 42 cm muurwerk over. Opvallend is, dat het metselwerk hier, in tegenstelling tot het overige, netjes is uitgevoerd.
Waarschijnlijk lag dit deel van de muur in het zicht. Hier zijn ook nog, naar het noorden toe, de restanten van de beschoeiing van de sloot aanwezig, bestaande uit horizontaal en op hun kant liggende planken (220x?x4 cm), gesteund door paaltjes, verticaal staande plankjes en gekloofde stammetjes en verder aangevuld met wat puin.
De beschoeiing was vanuit de muur nog over een afstand van 25,10 m te volgen. Aan weerszijden van de sloot treffen we vuile grond aan. Helaas was het door de hoge grondwaterstand niet mogelijk om de verschillende onderdelen goed te onderzoeken en op te meten.

Vondsten

Tot de belangrijkste vondsten moeten gerekend worden een kleistrip van een roodbakkende vensterdakpan (17e eeuw; afb. 3), een stukje daklood, een fragment van een schaal van zgn. Bergen op Zooms aardewerk (18e eeuw) en een hamer (afb. 4).
De kleistrip van de vensterdakpan diende om het glas vast te zetten. Ter verduidelijking is op de afbeeldingen 5a en 5b een dergelijke vensterdakpan afgebeeld, waarbij op afbeelding 5a de plaats van de strip naar voren komt.
In de bovengrond bevond zich verder veel 17e en 18e eeuws materiaal, waaronder botfragmenten.

Verantwoording

Een woord van dank is op zijn plaats aan de heer Overdevest van het gelijknamige bouwbedrijf, voor de gegeven toestemming om de in zijn collectie aanwezige Oud Hollandse vensterpan te fotograferen.

1. Door de vereniging Oud Heemstede-Bennebroek is geprobeerd om deze restanten opgenomen te krijgen in het bestemmingsplan als een monument voor het blekersbedrijf. Helaas is dit niet gelukt.

Afb. 3. Roodbakken kleistrip van een vensterdakpan.

Afb. 4. Hamer; lengte 16 cm. Foto: T. Bottelier

Afb. 5a: Vensterdakpan; buitenkant lengte 20½ cm, grootste breedte 14½ cm. Collectie bouwbedrijf Overdevest te Haarlem. Foto: T. Bottelier.

Afb. 5b: Vensterdakpan; als 5a, echter binnenkant. Foto: T. Bottelier.

Literatuur

REGTDOORZEE GREUP-ROLDANUS S.C., 1936: Geschiedenis der Haarlemmer Bleekerijen. Amsterdam.

BORINGEN IN HET SPAARNE

J. de Jong *)

Behandeld worden de lithologische gegevens van twee in februari 1985 ter hoogte van de Damstraat in het (toen bevroren) Spaarne gemaakte boringen, alsmede de resultaten van pollenanalytisch onderzoek verricht aan een der boringen.
Ter plaatse is onder de waterkolom op een diepte van 4.60-6.60 m - NAP een organogene afzetting aanwezig, die naar beneden in zand overgaat. Deze dateert aan de basis uit de tijd van het vroege Haarlem, terwijl hoger in het profiel een sterk anthropogene invloed voorkomt in de vorm van aardewerk-, mortel-, baksteenresten e.d., waarvan het begin op grond van het aardewerk uit de 14e/15e eeuw dateert.
Besproken worden de pollenanalytische resultaten, deels in verband met de uit de 12e/13e eeuw bekende onderwerpen als de aanleg van de dam bij Spaarndam, de invloed van de Haarlemmerbeek en de afzetting van de Klei van Bakenes.

Inleiding

Uit boorgegevens en waarnemingen in rioolsleuven aan weerszijden van het Spaarne is in de laatste decennia enig inzicht verkregen in de geschiedenis van het Spaarne (de Jong, 1984 en 1984b). Informatie over de geologische opbouw van de bodem in het Spaarne is schaars en ontbreekt nagenoeg in het deel nabij het centrum van de stad.
Toen in februari 1985 het Spaarne was dichtgevroren deed zich de gelegenheid voor met handboorgereedschap vanaf het ijsoppervlak boringen in de bodem van het Spaarne

Afb. 1. Overzicht bij de boorwerkzaamheden; het traditionele moeilijke begin. Foto R. Gortemaker

* Rijks Geologische Dienst te Haarlem

te verrichten. In dit kader werd op 20 februari tegenover de Damstraat in het midden van het Spaarne een tweetal (guts)-boringen vanaf het ijsoppervlak gemaakt (afb. 1, 2 en 3). Bij de eerstgemaakte boring (Spaarne boring 1) werd een diepte van ruim 6 meter gehaald. In een poging om een nog grotere diepte te bereiken en tevens om inzicht te krijgen in hoeverre plaatselijk variatie in de opbouw van de ondergrond mocht bestaan, werd 4 meter zuidelijker een tweede boring aangezet (Spaarne boring 2); hierbij werd een diepte van 7.35 m bereikt.

Samenstelling van het doorboorde traject

Evenals aan weerszijden van het Spaarne, komt in de boringen in belangrijke mate organogeen materiaal (veenslik) voor. Het betreft materiaal van organische (overwegend botanische) oorsprong, dat in water is bezonken; dit in tegenstelling met "veen" dat uit afgestorven materiaal van ter plaatse gegroeide planten bestaat.
In de hieronder volgende lithologische beschrijvingen is het genoemde organogene

Afb. 2. Overzicht bij de boorwerkzaamheden. Gezicht op de Damstraat. Foto R. Gortemaker

Afb. 3. Overzicht bij de boorwerkzaamheden. Gezicht op de Gravestenerbrug. foto R. Gortemaker

materiaal met het algemeen gebruikelijke (Zweedse) woord "gyttja" [juutja] aangeduid.
De diepten in de hierna te geven lithologische beschrijvingen worden opgegeven in meters beneden het ijsoppervlak. Dit punt is voor beide boringen 0.63 m - NAP.

Spaarne boring 1 (afb. 4 rechts)

a. 0.00-4.00 m ijs en water
b. 4.00-4.21 m gyttja, grijs, iets zandig
c. 4.21-5.29 m gyttja, bruin, heterogeen met harde delen, w.o. enkele aardewerkscherfjes, mortel- en schelpresten
d^1 5.29-5.62 m gyttja, bruin, homogeen met rietresten; een stukje baksteen op 5.40 m
d^2 5.62-5.67 m zand met enig organisch materiaal en een schelprestje
d^3 5.67-5.98 m gyttja met een enkele rietrest; vrij homogeen, plaatselijk weinig zand
e. 5.98-6.15 m zand, lichtgrijs, matig fijn, fijne schelpresten; enkele dunne gyttjalaagjes

Spaarne boring 2 (afb. 4 links)

a. 0.00-4.00 m ijs en water
b. 4.00-4.35 m gyttja, grijs, fijn, met weinig harde delen
c^1 4.35-5.00 m gyttja met veel grove delen, w.o. stukjes aardewerk, anthraciet en schelpresten; fragmenten van geglazuurd bruin aardewerk
c^2 5.00-5.35 m gyttja, bruin, minder heterogeen, minder zand, maar nog aanwezig mortelresten, stukje steenkool, stukje turf, vis- en schelpresten
d^1 5.35-5.80 m gyttja, bruin, stukje verkoold materiaal op 5.80 m
d^2 5.80-5.90 m zand, matig fijn, grijs, enkele organische delen, fijn schelpgruis
d^3 5.90-5.96 m gyttja, fijn, bruin, homogeen
e. 5.96-6.35 m zand, grijs, matig fijn, schelpgrijs, plaatselijk gyttja- en zandige gyttjalaagjes in vaak gedeformeerde toestand
f. 6.35-7.35 m zand, grijs, matig fijn, schelpgruis, met plaatselijk variërende hoeveelheid gyttjahoudende laagjes

Uit de gegeven beschrijvingen kan blijken (zie ook afb. 4), dat de opbouw van de beide boringen onderling veel overeenkomst vertoont. De gegeven codering van de lagen (a, b, c enz.) suggereert synchroniteit van de gelijkgecodeerde lagen in de boringen. Dit is mogelijk ook wel het geval, maar vooral voor het diepere deel van de boringen is dit niet zeker, mede veroorzaakt door het feit dat boring 2 niet nader werd onderzocht.
Hoewel boring 1 het minst diep was, werd van het organogene deel van de boring de meest volledige en nauwkeurige bemonstering verkregen, reden waarom aan deze boring verder onderzoek werd verricht.

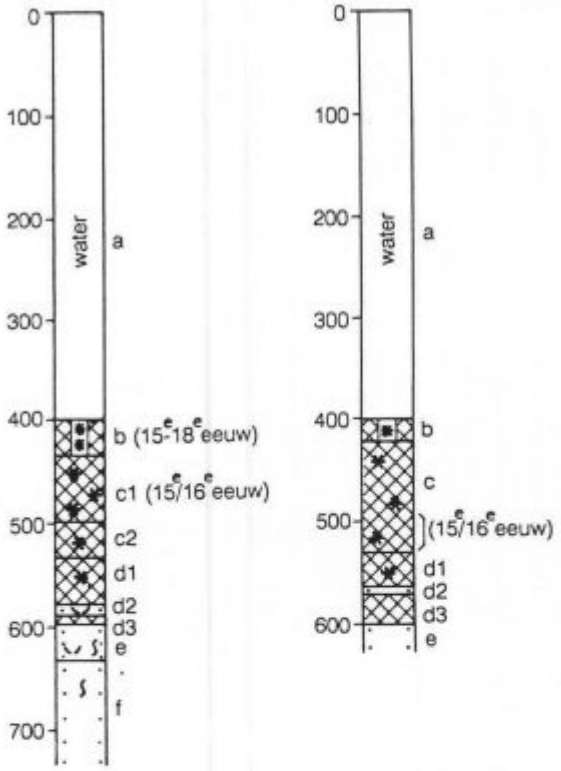

Afb. 4. Opbouw van de behandelde boringen; diepten t.o.v. het ijsoppervlak; 0.00 m = 0.63 m - NAP. De codering a, b, c, enz. correspondeert met de laagnummers van de gegeven beschrijvingen van de lithologie. Voor legenda lithologie, zie afb. 8.

Archeologische gegevens

Drs. J.M. Poldermans bestudeerde de uit de monsters geselecteerde delen die met bewoning samenhangen. De vaak zeer kleine delen aardewerk, baksteen enz. lieten in vele gevallen geen datering toe. In de boring 1 kan aan een uit het traject 4.95 - 5.29 m (basis laag c) verkregen randscherfje van een kan of kookpot een 15e/16e eeuwse ouderdom worden toegekend.
Boven uit boring 2 (4.00 - 4.35 m; laag b) dateert een aangetroffen stukje aardewerk uit de 15e - 18e eeuw, terwijl uit het traject 4.35 - 5.00 m (laag c[1]) een stukje aardewerk weer op een 15e/16e eeuwse datering wijst. Hoewel het hier steeds om een enkel stukje aardewerk gaat en de dateringen niet erg nauw zijn, geven ze toch een waardevolle oriëntatie over de ouderdom van de betreffende afzettingen.

Het pollenanalytisch onderzoek

Zoals reeds vermeld, werd dit onderzoek verricht aan boring 1, daar deze de meest volledige en zuivere bemonstering opleverde.
ue.

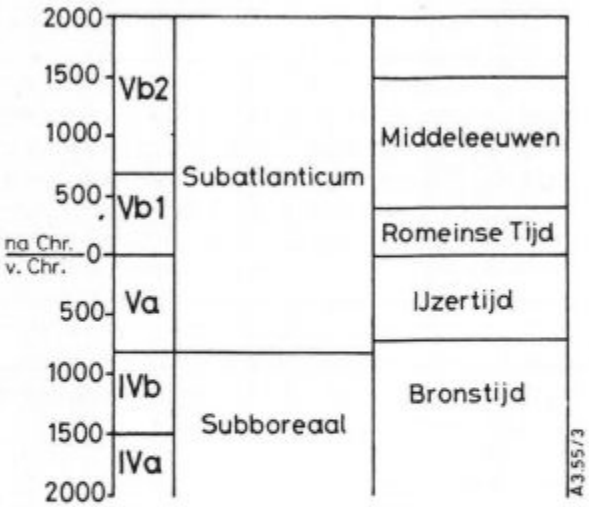

Afb. 5. Vergelijkende tabel van: 1. tijdschaal; 2. pollenzonering; 3. chronostratigrafische indeling van het jongste deel van het Holoceen; 4. archeologische periodisering.

Vooral met het oog op de te vermelden pollenzoneringen is een vergelijkende tabel van de met tijdsbepaling samenhangende indelingen weergegeven (afb. 5).
Op grond van de waarden van de beuk (en deels de aanwezigheid van de haagbeuk)(afb. 6a en 6b), dateert het gehele onderzochte deel van de boring van na het begin der jaartelling (pollenzone Vb). De aanwezigheid van granen, waarbij rogge, maakt voor de gehele afzetting een nog nauwere datering mogelijk, en wel na ca 700 AD (pollenzone Vb2). Boven 5.40 m treedt de korenbloem in de spectra op. Het verschijnen van stuifmeel van deze plant is vermoedelijk niet voor 1200 AD te dateren. Op grond hiervan is voor het onderzochte deel van de boring in de pollenzone V2b een verdeling te maken in een onderste deel V2b (a) (met granen, waaronder rogge) en een bovenste deel V2b (b) (met de aanwezigheid van de korenbloem). Hoger in het profiel werd boekweit aangetroffen en wel uit het traject waarin op grond van aardewerkresten e.d. een sterk anthropogene invloed optreedt (laag c). Het in cultuur nemen van boekweit is vermoedelijk één à twee eeuwen later te stellen dan het eerste optreden van stuifmeel van de korenbloem in de pollendiagrammen, waardoor dit gegeven in redelijke overeenstemming kan zijn met de ouderdom van het aangetroffen aardewerk in de basis van dit deel van de afzetting (15e/16e eeuw).
In het diagram zijn verder geen duidelijke kenmerken aanwezig die aanwijzing geven voor het optreden van grote veranderingen in de omgeving. Dit is van belang ten aanzien van de vraag tot welk tijdstip de vorming van het sterk anthropogeen beïnvloede materiaal is doorgegaan. De enkele stukjes aardewerk die werden aangetroffen, geven hierover geen uitsluitsel, maar laten wel open dat dit tamelijk vroeg, bijv. reeds in de 16e eeuw, tot een einde zou kunnen zijn gekomen.
Wel treedt boven in de boring (evenals in de andere boring, Spaarne boring 2) een ten opzichte van het dieper gelegen deel afwijkende afzetting op. Dit is een grijsgekleurde gyttja (4.00 - 4.21 m - maaiveld; laag b), die in de lithologische samenstelling minder intensieve invloed van menselijke activiteiten vertoont. Het is niet uitgesloten dat de vorming van deze afzetting over een betrekkelijk lange tijd (bijv. enkele eeuwen) heeft plaatsgevonden en tot in de recente tijd is

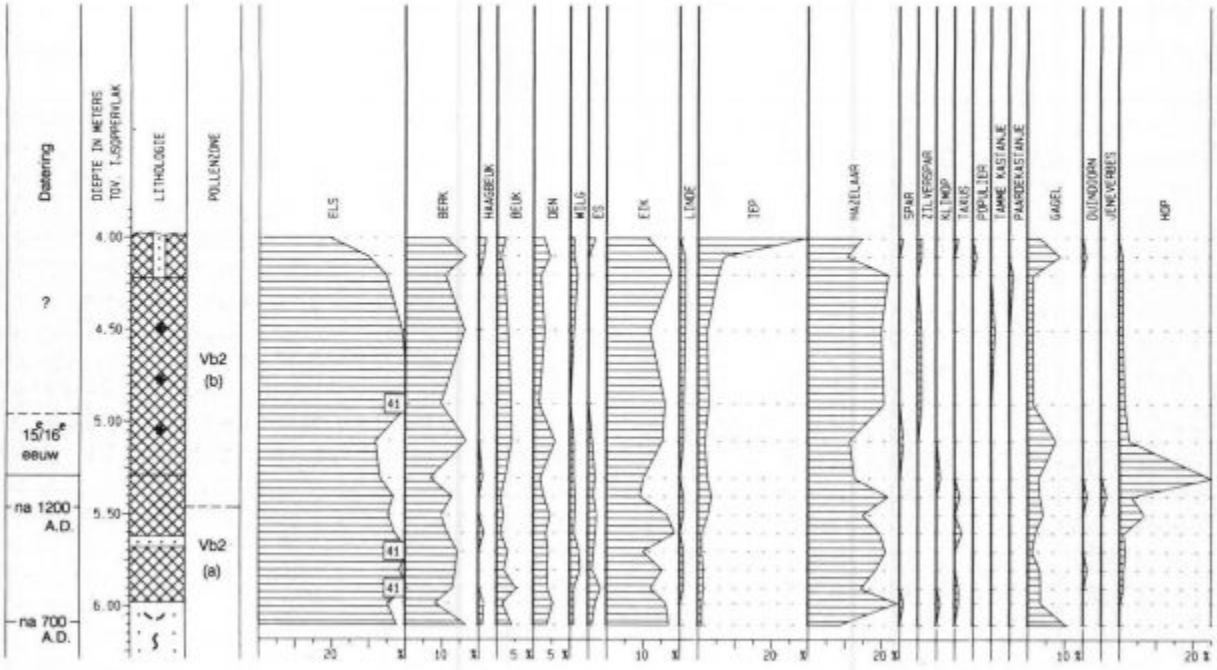

Afb. 6a. Pollendiagram Spaarne boring 1, linkerdeel; betreft de in de pollensom opgenomen soorten. Dit deel van het diagram sluit rechts direct aan op dat van afbeelding 6b.
Legenda lithologie, zie afb. 8.

doorgegaan.
Naast de reeds vermelde invloed van landbouw in de vorm van granen, korenbloem en boekweit, kunnen nog de met landbouw of betreding samenhangende planten als smalle weegbree, zuring, ganzevoetachtigen en alsem worden genoemd.
Speciale aandacht verdient de extreem hoge waarde van het stuifmeel van de hop in het spectrum van 5.30 m, terwijl deze plant eveneens in de twee dieper gelegen spectra in een aanzienlijke waarde is vertegenwoordigd. Hoewel hop in onze natuurlijke vegetatie voorkomt, o.a. in het elzenbroek, houden deze waarden naar alle waarschijnlijkheid verband met het gebruik van hop bij de bierbereiding. Het stuifmeel wijst vermoedelijk op het bestaan van de teelt van hop in de omgeving. Hierop wordt in de nabeschouwing verder ingegaan.
Een ander opmerkelijk gegeven is de hoge waarde van de iep in vooral het bovenste verkregen spectrum. Dit is nagenoeg zeker afkomstig van de aanplant van iepen langs het Spaarne of in de directe omgeving, zoals deze kort geleden nog langs de Damstraat aanwezig waren. Eveneens samenhangend met tuin- of straatbeplanting is de aanwezigheid van de tamme kastanje en de paardekastanje in het bovenste deel van de afzetting te verklaren.

Aangaande het milieu kan worden opgemerkt, dat de betrekkelijk hoge waarden van de els, evenals die van moerasvaren, wijzen op het bestaan van een aanzienlijk areaal elzenbroek in de omgeving. De aanwezigheid van heide, gagel en veenmos geeft aan, dat de afwatering langs het Spaarne voor een deel plaatsvond vanuit voedselarme vegetaties van het hoogveen, hetgeen zowel betrekking kan hebben op afwatering of eventueel remaniëring van niet meer levend hoogveen, als van in die tijd aanwezige voedselarme vegetaties in de omgeving. Hierbij kan vooral aan het gebied rond de Haarlemmermeer worden gedacht.
Het diagram geeft geen duidelijke kenmerken voor directe invloed vanuit zee. Weliswaar komt verspreid over het gehele onderzochte traject een geringe waarde van dinoflagellaten voor en is onderin een lage waarde van foraminiferen aanwezig (beide voor zeewater kenmerkende organismen), maar deze zijn te gering om een dergelijke invloed aan te tonen. Dit berust vooral op de

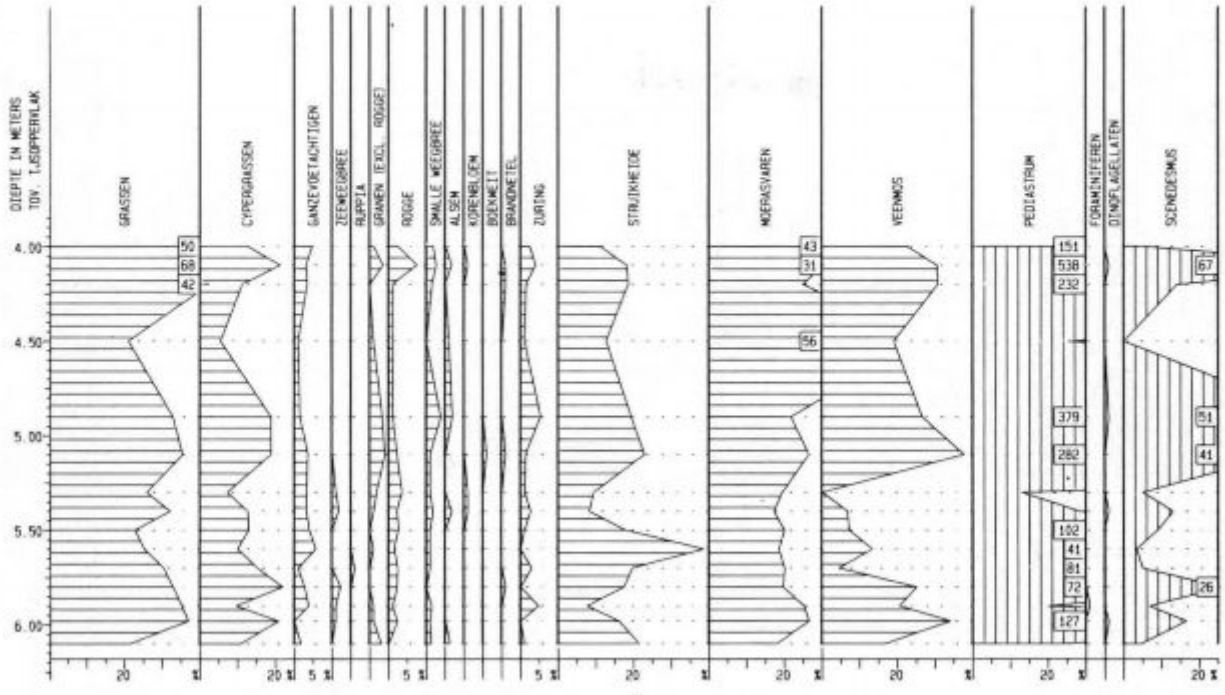

Afb. 6b. Pollendiagram Spaarne boring 1, rechterdeel; betreft de buiten de pollensom gehouden soorten. Er is slechts een selectie van curven opgenomen. Dit deel sluit links direct aan op het in figuur 6a weergegeven deel.

omstandigheid, dat in de omgeving veel door de zee afgezette sedimenten in de ondergrond aanwezig zijn en delen van genoemde organismen daaruit kunnen zijn opgenomen.
Er zijn eveneens geen aanwijzingen voor het bestaan van zoutvegetaties van enige omvang in de omgeving. Enige invloed kan zijn weergegeven door de aanwezigheid van zeeweegbree in het onderste deel van het diagram; daar komt ook eenmaal ruppia voor. De ganzevoetachtigen kunnen in dit geval moeilijk als indicator voor een dergelijk fenomeen gelden, aangezien deze eveneens goed samen kunnen hangen met in de omgeving uitgeoefende landbouw (onkruiden). Daarentegen komen in het gehele traject voor zoetwater kenmerkende groenwieren (Pediastrum, Scenedesmus) in hoge waarden voor.
In het deel beneden 5.30 m zijn de waarden van genoemde groenwieren over het algemeen lager; dit is juist het deel waarin de zeeweegbree optreedt. Het is dan ook goed mogelijk, dat zich op de overgang naar het sterk door bewoning beïnvloede materiaal een milieuverandering in het Spaarne voordoet. Hierop wordt in de volgende nabeschouwing nader ingegaan.

Nabeschouwing

Om het verband met de in de omgeving aanwezige afzettingen aan te geven is op afb. 8 de onderzochte boring opgenomen in een dwarsprofiel over het Spaarne ter hoogte van de Damstraat (voor locatie zie afb. 7).
Opvallend is de voor het gehele onderzochte profiel verkregen betrekkelijk jonge datering, te weten na het begin der jaartelling en vermoedelijk na 700 AD. Gecombineerd met het gegeven over de diepteligging geeft dit aan, dat nog in de Middeleeuwen het Spaarne op deze plaats een diepte van minstens 6 meter had.
Aangaande de op pollenanalytische gronden verkregen dateringen in de basis van de onderzochte afzetting, nl. van onderen naar boven resp. na 700 na Chr. en na 1200 na Chr., wordt er de nadruk op gelegd dat deze ook als zodanig dienen te worden opgevat. Met andere woorden: de basis van de onderzochte afzetting kan bijvoorbeeld nog goed van na 1000 AD dateren. De gegeven dateringen zijn benaderingen, deels statistisch bepaald en hangen samen met de ontwikkeling van de landbouw ter plaatse. De criteria waarop deze zijn gebaseerd, kunnen hier-

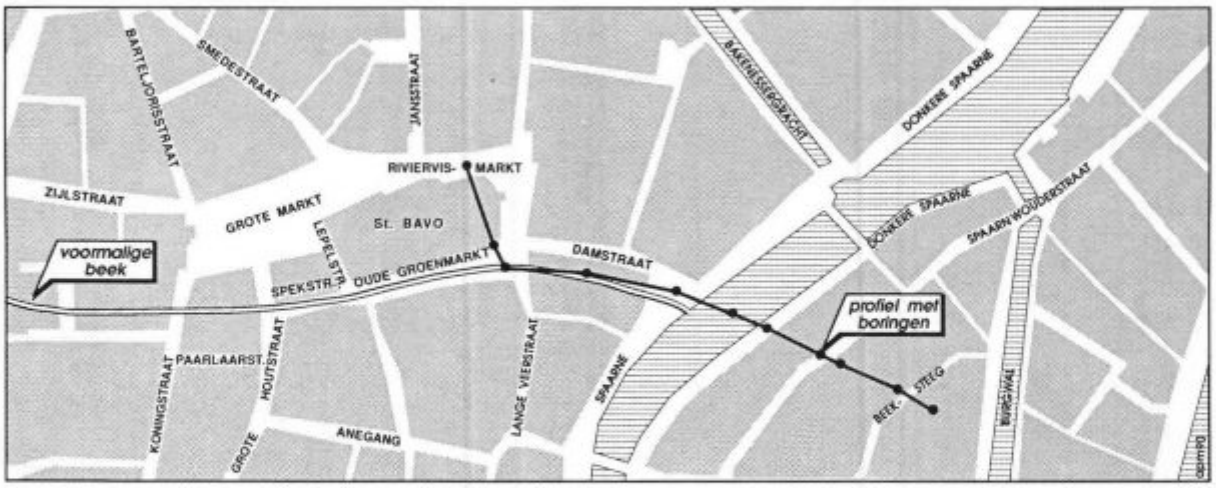

Afb. 7. Locatiekaartje van het op afbeelding 8 weergegeven profiel over het Spaarne. De in het Spaarne aangegeven boring is de locatie van boring 2. Boring 1 ligt ca 4 m noordelijk daarvan.

door van gebied tot gebied een verschil in ouderdom hebben.

Niettemin maakt het pollenanalytisch onderzoek een redelijk exacte datering mogelijk, al ontbreekt de nauwkeurigheid die vereist is om op deze gronden bepaalde uit de historie bekende gebeurtenissen in de onderzochte sectie aan te kunnen geven. Hierbij kan vooral gedacht worden aan de uit de 12e/13e eeuw bekende wateroverlast, de afzetting van de Klei van Bakenes langs de oevers van het Spaarne, de afsluiting van het Spaarne bij Spaarndam (1220 n. Chr.) en eventuele invloed van de Haarlemse beek.
Naast de weinig exacte tijdsbepalingen is het eveneens onduidelijk hoe de genoemde fenomenen de toestand van het Spaarne kunnen hebben beïnvloed en hoe dit in het sediment herkenbaar zou kunnen zijn.
Het aantal lagen in de gegeven laagopeenvolging van de boring geeft even zovele mogelijkheden aan, dat veranderingen in het Spaarne kunnen zijn opgetreden. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat in een aantal gevallen de grenzen tussen de te onderscheiden lagen niet zo duidelijk en exact zijn aan te geven als de beschrijving mag suggereren. Daar komt bij, dat bij iedere laagovergang (en niet alleen daar!) hiaten in de afzetting voor kunnen komen. Dit wil zeggen, dat niet ieder tijdsdeel binnen de totale periode die nodig was om de gehele onderzochte afzetting te vormen, als sediment is vertegenwoordigd.
Overwogen kan worden, of het begin van de organogene afzetting verband houdt met de afsluiting van het Spaarne bij Spaarndam. Op grond van de dateringen is dit echter niet waarschijnlijk. De aanleg van de Spaarnedam zal eerder ergens hoger in het onderzochte profiel gesteld kunnen worden op een diepte van ca 5.50 m of iets daarboven [ca overgang pollenzone Vb2-(a) naar Vb2-(b)]. Dit zou in dat geval mogelijk een verklaring kunnen geven voor de toename van de waarden van algen boven dit niveau, terwijl de invloed van zoutvegetaties omstreeks deze overgang verdwijnt. Dit zou ook in overeenstemming zijn met de conclusie dat de afzetting van de Klei van Bakenes voor het merendeel vóór dit tijdstip heeft plaatsgevonden, m.a.w. vertegenwoordigd is in het deel van het profiel beneden ca 5.50 m.
Van het onder de organogene afzetting aanwezige zand met deels nog enig organisch materiaal, is geen datering bekend. Het onderste uit de onderzochte sectie verkregen pollenspectrum is weliswaar reeds uit zandig materiaal afkomstig, maar sluit nog min of meer bij het organogene pakket aan.
Tot slot enkele opmerkingen over de aangetroffen hoge waarden van het stuifmeel van de hop (*Humulus lupulus* L.). Deze plant komt voor in onze natuurlijke vegetatie en werd zowel toegepast voor medicinaal gebruik als bij de bereiding van bier. Bij het laatste heeft het zowel een smaakbepalende als een conserverende werking.
Van de - tweehuizige - plant worden hierbij de vruchten (hopbellen) gebruikt. Oorspronkelijk werden deze naar alle waarschijnlijk-

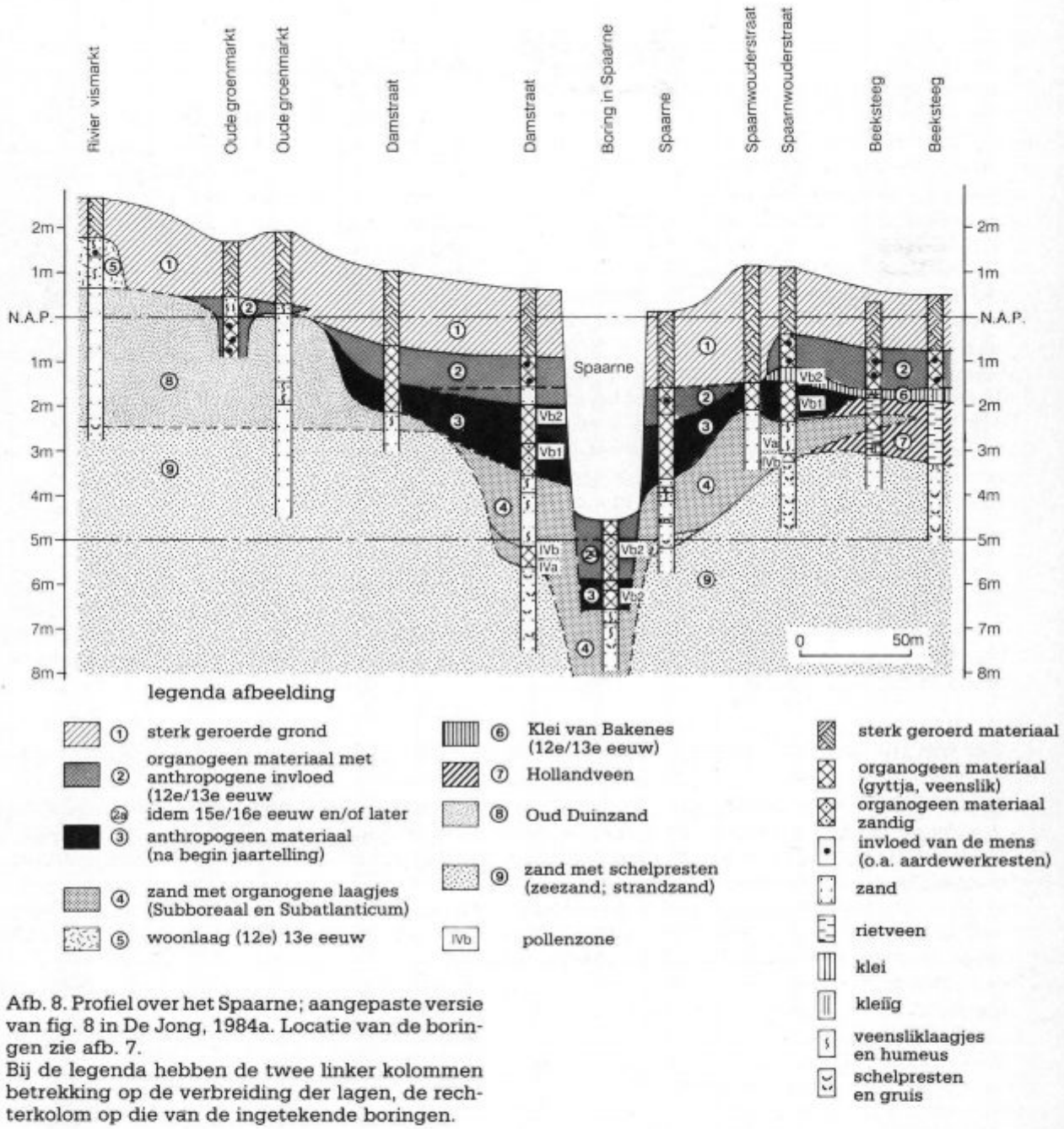

Afb. 8. Profiel over het Spaarne; aangepaste versie van fig. 8 in De Jong, 1984a. Locatie van de boringen zie afb. 7.
Bij de legenda hebben de twee linker kolommen betrekking op de verbreiding der lagen, de rechterkolom op die van de ingetekende boringen.

heid in het wild verzameld voor medicinaal gebruik en op een bepaald tijdstip vermoedelijk ook voor de bierbereiding. Voor het laatstgenoemde aanvankelijk mogelijk als onderdeel van de gruit, een mengsel van verschillende kruiden, waarbij o.a. bladeren van gagel waren betrokken. Naderhand is voor de bierbereiding vooral hop toegepast, waarvoor deze plant werd gekweekt. Zo is bijv. uit Beieren bekend, dat daar vanuit de 9e eeuw "hoptuinen" bestaan (zie o.a. Wilson, 1975).
Beperken we ons tot Haarlem, dan mag op grond van de aangetroffen hoge waarden van het stuifmeel van de hop, naar alle waarschijnlijkheid worden aangenomen, dat destijds ook in Haarlem deze plant werd verbouwd. Mogelijk dient op grond van de plaats en de context van het onderzochte materiaal er nog rekening mee te worden gehouden, dat het aangetroffen stuifmeel afkomstig zou kunnen zijn van transport en overslag van het geoogste droge materiaal, of misschien ook van afval(water) dat van de bierbrouwerijen, die langs het Spaarne aanwezig waren, beschikbaar kwam.

Het onderhavige onderzoek wijst in dit geval op een datering van ná ca 1200 en vóór de 14e - 15e eeuw. Dr. J.C. Kort (Algemeen Rijksarchief, Den Haag) was zo vriendelijk enkele historische gegevens aangaande het gebruik van hop in Haarlem ter beschikking te stellen. Uit zijn schrijven (okt. 1986) neem ik hier over: "Het eerst komt een akte van 24 juli 1327 (gedrukt: F. van Mieris, Groot charterboek der graven van Holland, dl. II, p. 435). Daarin deed graaf Willem III van Holland uitspraak in een geschil tussen de stad Haarlem en Jan Persijn met Jan Persijn, diens oom, over het gruitgeld en het hopbier, dat men te Haarlem brouwt. De stad zal beide Persijns van elk gebrouwen vat hopbier voortaan 12 penning hollands geven. In 1336 blijkt, dat Persijn het gruitgeld van de graaf van Holland in leen hield (J.C. Kort, 1986, p. 195). Blijkbaar werd de totale opbrengst van de gruit toen op 15 pond geraamd. (Het pond bevatte 240 penningen). Dit maal 125 en gedeeld door 12 komt op 300 vaten, die men te Haarlem jaarlijks aan hopbier zou kunnen brouwen".

Verantwoording

De schrijver dankt allen die hebben meegewerkt aan de verschillende fasen en onderdelen van het onderzoek en die inlichtingen daaromtrent verschaften,
Van de afdeling Paleobotanie: drs. P. Cleveringa, mevr. M.A. Veldkamp, mevr. E.H. Vreugdenburg en de heer P.L.M. Waasdorp voor zowel hun inzet bij het boren als het werk op het laboratorium.
Drs. J.M. Poldermans (stadsarcheoloog) voor de datering van enig archeologisch materiaal, dr. J.C. Kort (Algemeen Rijksarchief, Den Haag) voor de door hem verschafte historische gegevens aangaande het gebruik van hop bij de bierbereiding, drs. R. Gortemaker voor het ter beschikking stellen van de negatieven van de in het artikel afgedrukte foto's, de heer J.M.P.K. van Delft voor de afwerking van de foto's, de heer A.P. Marselje en de heer A.H. Koers voor de verzorging van het tekenwerk en mevr. M.E.I. Jouini-Spruijt voor het verrichte typewerk.

Literatuur

JONG, J. de, 1984a: Geological investigations in the centre of Haarlem (The Netherlands) and the development of the river Spaarne. — Geologie en Mijnbouw, Nr. 3, Vol. 63, p. 287-298.
JONG, J. de, 1984b: Het Burgwalgebied; waarnemingen en onderzoek. — Haarlems Bodemonderzoek, Nr. 18, 1984, p. 33-49.
KORT, J.C., 1986: Repertorium op de lenen van de Hofstede Velsen, afkomstig van de Heren van Waterland. — Ons Voorgeslacht, maandblad van de Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie, No. 359, 41e jaargang, maart 1986, p. 189 e.v.
WILSON, D.G., 1975: Plant remains from the Graveney boat and the early history of *Humulus lupulus* L. in W. Europe. — New Phytol., 75, p. 627-648.

EEN RIOLERINGSSYSTEEM OP HET BINNENTERREIN VAN HET TEYLERSHOFJE

T. Bottelier *

In maart 1989 werden bij grondwerkzaamheden op het binnenterrein van het Teylershofje delen van een oud rioleringssysteem aangetroffen, die waarschijnlijk dateren uit 1787: het stichtingsjaar van het hofje.

Het onderzoek

Tijdens de restauratie van 22 woningen en het hoofdgebouw van het Teylershofje, werd in maart 1989 voor de aanleg van een pijpleiding, een smalle sleuf gegraven op het binnenterrein. Op vier plaatsen doorsneed deze sleuf een tongewelf van een riool. (afb. 1: A.B.C.D)

Hurkend in gewelf A kijkt men richting Spaarne en in tegenovergestelde richting naar de pomp (G); halverwege echter maakt de gang een bocht naar links.

De tweesteens dikke muur was tot de geboorte, het begin van de overwelving, in staand verband opgetrokken (afb. 2: M), de overwelving zelf in halfsteens verband. De pijlen (afb. 2: M-M[1]) geven de geboorte van de overwelving aan; de breedte van het tongewelf bedroeg 1.10 meter; de hoogte, gemeten tot de compacte beerlaag 1.30 m. Uit de laatstgenoemde laag kwamen geen vondsten afgezien van enkele pitten.

Gewelf B (afb. 1 en 2) was 0,70 meter breed en de hoogte tot de stenen vloer bedroeg 0,80 meter. Op deze vloer bevond zich een laag beer van ca. 20 cm dik, waarin eierschalen, zaden, een leren zool en laat chinees porselein werden aangetroffen.

Kijkend in de richting van de pomp (afb. 1: G) lijkt de gang rechtdoor te lopen. In tegenovergestelde richting was de gang versperd. De grondwerkers hadden echter in deze richting zes of zeven kleine kanalen (afb. 1: L) gevonden die op deze gang uitkwamen; waarschijnlijk waren dit de eigenlijke afvoeren van de privaten.

Tongewelf C en D (afb. 1) werden niet verder onderzocht.

Regenpijp E (afb. 1) stond door middel van een loden buis in verbinding met een waterkelder F (afb. 1).

De in afbeelding 1 voorkomende letters H t.e.m. K geven de uiteinden van de rioolgan-

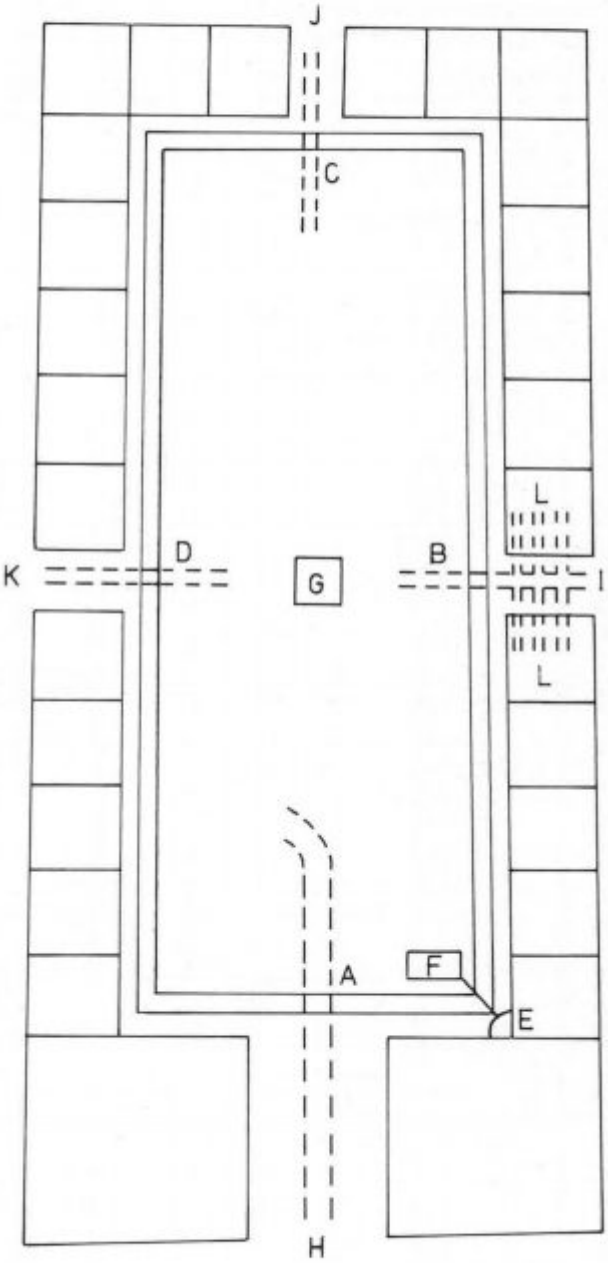

Afb. 1. Plattegrond van het Teylershofje met een overzicht van het rioleringssysteem.

*) Archeologische Werkgroep Haarlem

gen aan. Deze letters worden verder niet nader vermeld.

Conclusie

Het geheel maakt deel uit van een fraai rioleringssysteem. Hoe de gangen B, C en D in verbinding stonden met hoofdgang A kon niet worden vastgesteld. Mogelijk vervult de bocht in gang A in de richting van gang D hierbij een functie. In dat geval zou men echter ook een bocht vanaf A naar de gang B hebben kunnen verwachten. Dit werd evenwel niet geconstateerd.

Datering

Het Teylershofje werd in de jaren 1785-1787 gebouwd. Het rioolsysteem zal vermoedelijk in dezelfde tijd zijn aangelegd. Dit betekent dat de vondsten uit de beerlaag zullen kunnen dateren van 1787 en later. Helaas was het door onvoorziene omstandigheden niet mogelijk het onderzoek voort te zetten. Nauwkeurige metingen konden slechts verricht worden aan de gangen A en B.

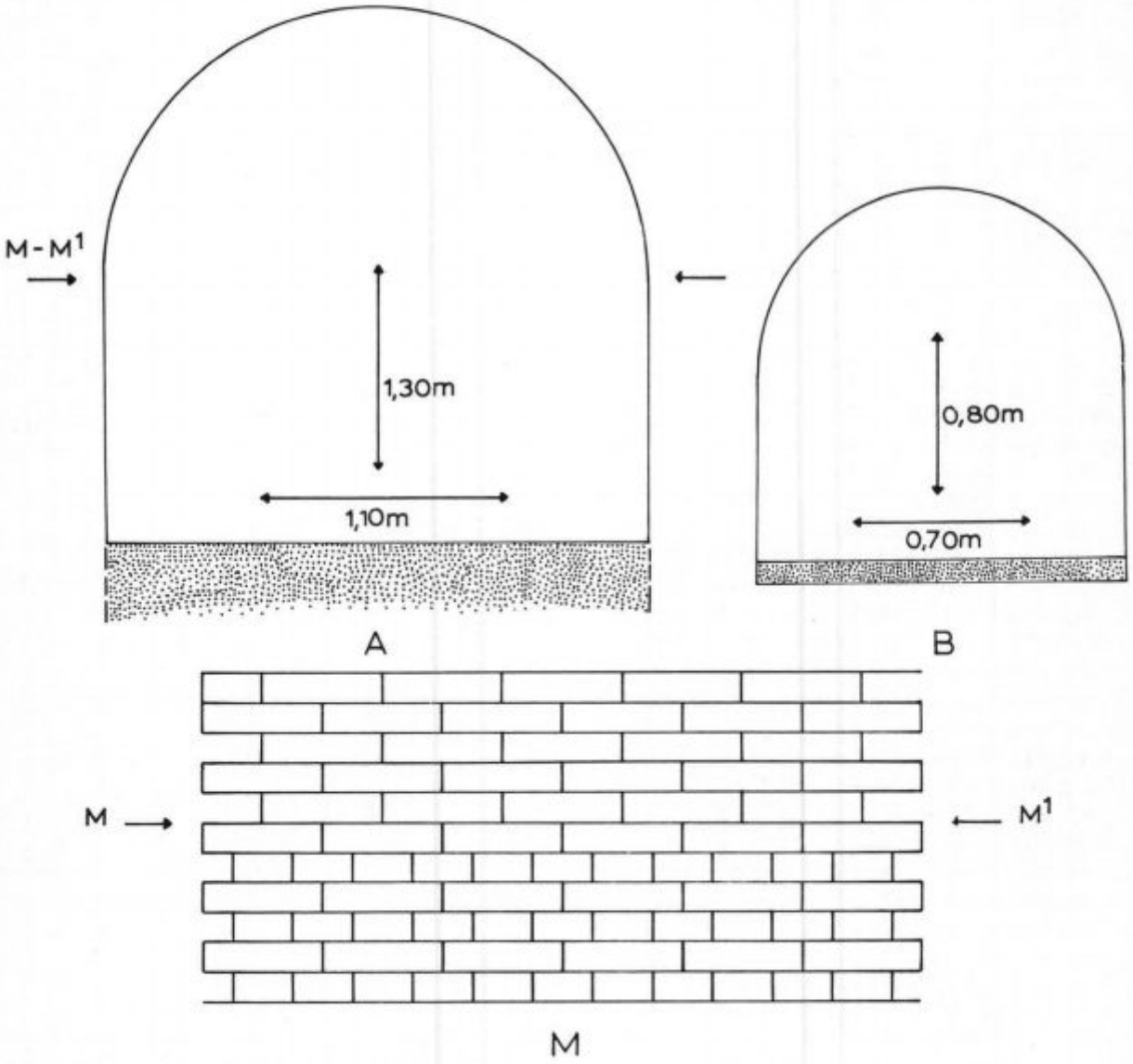

Afb. 2. Doorsneden rioleringsgangen A en B met detail metselwerk. (M)

DE INHOUD VAN EEN BEERPUT OP HET TERREIN VAN HET VOORMALIGE BRINKMANN-COMPLEX, AAN DE GROTE MARKT

Th. Bottelier *

In 1978 werd op het terrein van het voormalige Brinkmann-complex materiaal uit een dubbele beerput geborgen. De vulling uit een van deze putten is te dateren omstreeks 1620-1630.

De opgraving

Op het Brinkmann-terrein werden door diverse instanties (AWH, Historische Werkgroep Haarlem en IPP) opgravingen verricht. Aangetroffen werden onder andere funderingen, beerputten en beerkuilen; de laatsten waren deels leeggehaald of vergraven door machines. De verslagen van de opgravingen werden door verschillende auteurs gepubliceerd in HB 12. Van de inhoud van de hier te behandelen dubbele beerput (Numan en Schimmer, 1980, p. 134, 135, afb. 1, volgnummer 9) werd slechts een korte beschrijving gegeven (locatie, afb. 1).
Deze verdient echter een nadere uitwerking vanwege de bijzondere vondsten die hierin werden gedaan.
Helaas was een flink deel van deze beerput verstoord door de graafmachine; slechts het onderste deel was nog intact en kon geborgen worden. Er is niet gezeefd, zodat kleiner materiaal - zaden, visbotjes, aardewerkfragmentjes, glas e.d. - niet verzameld is.

Aangezien porselein een belangrijk deel uitmaakt van de hierna te beschrijven inhoud van de beerput, volgt hier enige achtergrond informatie over dit materiaal. Porselein werd in de tweede helft van de 16e eeuw hoofdzakelijk verhandeld door handelslieden uit Portugal. In 1602 wordt in Holland hiervoor de belangstelling gewekt, doordat de veiling van een lading op de Portugezen veroverd porselein nogal wat geld opbracht. Als twee jaar later, in 1604, wederom aan boord van een Portugese kraak (caracca) een enorme hoeveelheid porselein wordt aangetroffen en op de veiling "goud" oplevert, wordt de porseleinhandel één van de belangrijkste aktiviteiten van de pas opgerichte V.O.C. Waarschijnlijk noemde men het porselein "kraakporselein" naar de Portugese "caracca's" (kraken), waarin het vervoerd werd[1].

Het porselein uit deze tijd wordt ook wel "Wan Li" of "Ming" genoemd naar keizer Wan Li, die regeerde van 1573 tot 1619 tijdens de Ming Dynastie (1368-1644). Door onrust in China liep na 1644 de import sterk terug en stagneerde de aanvoer van het porselein vanaf 1657 zelfs gedurende 30 jaar.

De inhoud van de beerput

Porselein

Als eerste wordt beschreven een fraaie kom (afb. 2a-2b). Deze behoort tot een type dat in Engeland met "Red Cliff" wordt aangeduid. Deze benaming zullen ook wij aanhouden. Op een deel van de kom komt een scène voor waarop enkele figuren in een boot staan afgebeeld, met daar omheen water, rotsen, bomen en gebouwtjes. Het resterende gedeelte van de kom laat 32 rijen van 11 karakters zien. Het betreft hier het tweede deel van een reisverslag over Su Tung-PO en zijn twee vrienden in een boot onderweg naar de "Red Cliffs". (Bijlage 1)
In de kom bevindt zich op de bodem een merk bestaande uit vier karakters (afb. 3) die luiden Yongle Nian Zhi, wat betekent: gemaakt in de Yongle periode (1403-1425). De kom is zeker niet uit die tijd. Het merk dient slechts als versiering en verering. Om het merk heen zijn twee concentrische cirkels aangebracht met daartussen een versiering die waarschijnlijk de lucht symboliseert. Deze wordt vier maal onderbroken door een lotusbloem. Aan de binnenzijde van de kom is onder de rand hetzelfde patroon aangebracht. De hoogte van de kom is 9 cm, de diameter van de rand is 17 cm en de diameter van de voet of standring is 7 cm. De brede voetring[2] is aan de onderzijde ongeglazuurd (afb. 4). Dit is om vastbakken in de oven te voorkomen. Van dit type kom zijn meerdere

* Archeologische Werkgroep Haarlem

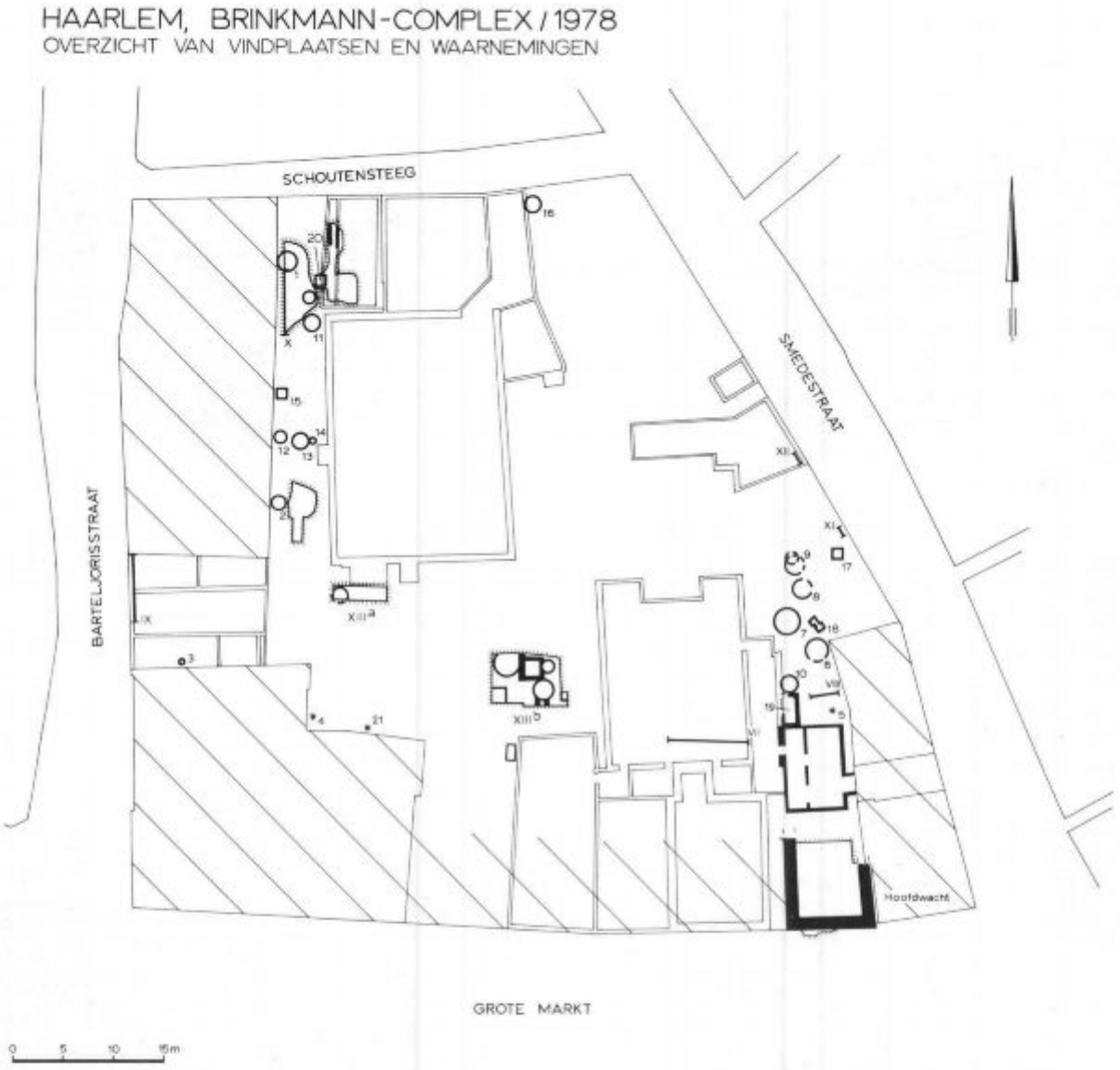

Afb. 1. Situatie van het opgravingsterrein met locatie van o.a. beerput 9; naar Numan en Schimmer, 1980.

exemplaren bekend o.a. in musea [3] en in particulier bezit [4]. Ook zijn twee schilderijen bekend waarop een dergelijke kom is afgebeeld [5]. Ze dateren uit 1627 en 1638. Hierbij moet worden vermeld dat voorwerpen afgebeeld op schilderijen soms wel 30 tot 40 jaar in de voorbeeldcollectie van een schilder bleven; op grond hiervan kan daardoor geen exacte datering voor een voorwerp worden gegeven. De "Red Cliff" kommen kunnen onderling verschillen. Er zijn kommen met het eerste deel van de sage erop afgebeeld, ook zijn er zonder tekst of merk. In de afbeeldingen kunnen kleine verschillen optreden; zo zijn er waarbij personen zich in een landschap bevinden met bomen en struiken.

Het tweede voorwerp van porselein is een bord (afb. 5) met in het midden een voorstelling van twee herten in een landschap met rotsen, planten en een denneboom. Op de rand is een verdeling gemaakt van acht vakken, gedecoreerd met bloemen en perziken. Tussen deze vlakken bevindt zich een decoratie van stippen. De onderzijde van het bord is verdeeld in zes vakken met in ieder vak een tros van vijf stippen.

Aan de standring van het bord zitten meegebakken zandkorrels. Het zand komt hoofdza-

Afb. 2a. Kom, vooraanzicht met landschap

Afb. 2b. Kom, achterzijde met karakters

Afb. 3. Kom, binnenzijde

Afb. 4. Kom, onderzijde

kelijk voor bij vroeg porselein en zou er voor dienen om te voorkomen dat het porselein niet aan een ondergrond vast gaat zitten als het in de oven werd gebakken [6]. Twee identieke borden bevonden zich in de lading van de "Witte Leeuw", een V.O.C. schip dat in 1612 verging. [7].
Daar de aangetroffen fragmenten slechts een gering deel van het bord beslaan en tevens een overvloedige beschildering aanwezig is, kan geen duidelijk beeld van de eigenlijke voorstelling verkregen worden. Daarom is dit beeld met behulp van de borden afkomstig uit de "Witte Leeuw" gereconstrueerd, waarbij alleen de hoofdlijnen aangegeven zijn. (afb. 6)

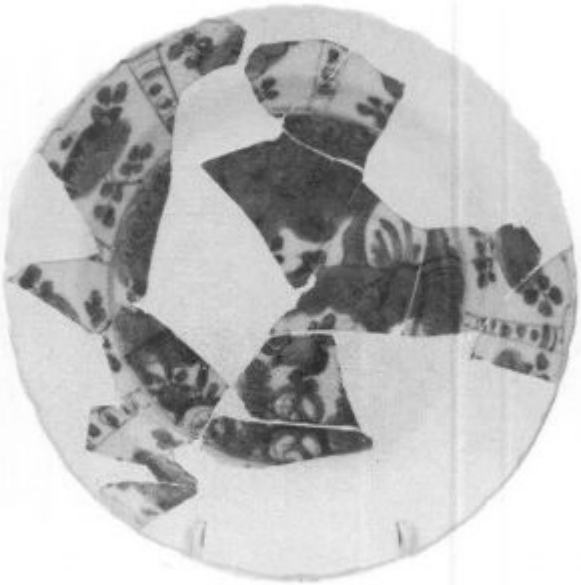

Afb. 5. Bord, met herten

Afb. 7. Schoteltje, met waaiers, binnenzijde

De hoogte van het bord bedraagt 3 cm, de diameter van de rand is ongeveer 21 cm en de diameter van de standring 11.6 cm.
Het volgende voorwerp is een schoteltje (afb. 7), waarvan de binnenkant beschilderd is met allerlei symbolen: waaiers, perziken, een pelgrimsfles en een vlieger, met als achtergrond mogelijk wolken. Op de onderzijde zijn lijnen getrokken waardoor zes vakken ontstaan, met in ieder vak een tros bestaande uit vijf stippen. Aan de standring zitten ook hier weer zandkorrels. (afb. 8). De

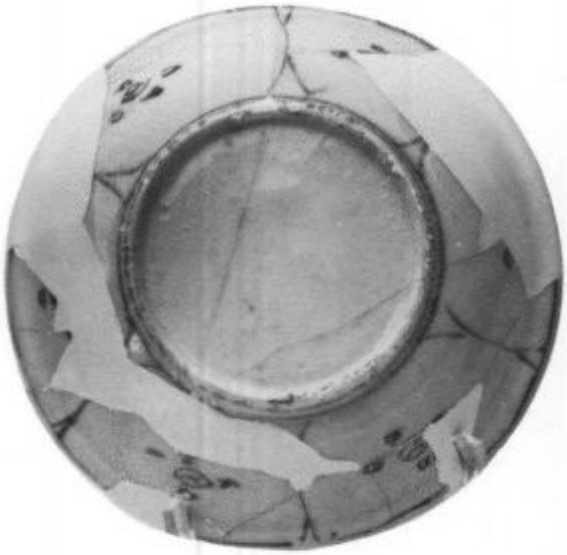

Afb. 8. Schoteltje, met waaiers, onderzijde

Afb. 6. Bord, met herten. Diameter 20.9 cm

hoogte van het schoteltje bedraagt 3.2 cm, de diameter van de rand is 14.7 cm en de diameter van de standring 7.6 cm.
Op een tweede schoteltje (afb. 9) zijn aan de binnenkant een vogel, vegetatie en rotsen geschilderd. De rand is verdeeld in acht ronde vlakken waarin perziken en waaiers van acanthusbladeren geschilderd zijn. De onderkant is door lijnen in acht vakken verdeeld, met in ieder vak een tros van 5 stip-

Afb. 9. Schoteltje, met vogel, fragment

pen. De standring bevat ook hier zandkorrels. De hoogte van het schoteltje bedraagt 3.1 cm, de diameter van de rand plm. 14 cm en van de standring 7.7 cm.
Van een schoteltje waarvan slechts een klein fragment gevonden is, kan van de afbeelding een reconstructie gemaakt worden (afb. 10)

Afb. 10. Schoteltje, met vogel, diameter 14.3 cm

met behulp van een exemplaar afkomstig uit "De Witte Leeuw", waarvan de afbeelding vrijwel identiek is [8].
In het midden van de schotel bevinden zich een vogel, insekten en vegetatie, in een zeshoek met ingebogen zijden. De onderzijde is door lijnen in zes vlakken verdeeld, met in ieder vlak een tros van vijf stippen. De standring bevat zandkorrels. De hoogte van dit fragment bedraagt plm. 3 cm, de diameter van de rand is plm. 14 cm. De diameter van de standring is niet meetbaar. Van een vierde en vijfde schoteltje waren slechts kleine fragmenten van de rand over. Ze zijn wat kleur en beschildering betreft verschillend van de overige exemplaren.
Het laatste voorwerp van porselein is een groot fragment van een kommetje (afb. 11a).

Afb. 11a. Kommetje, voorkant

Afb. 11b. Kommetje, onderzijde, standring

De versiering bestaat uit een dubbele blauwe lijn om de standring en een merk van zes blauwe karakters aan de onderzijde (afb. 11b). Er staat: "Da Ming Chenghua nian zhi". Dat betekent: gemaakt in de Chenghua-periode (1465-1488) van de grote Mingdynastie (1368-1644). Evenals bij het merk op de "Red Cliff" kom, dient ook dit merk als versiering. De hoogte van het kommetje is 4 cm. De diameter van de rand is plm. 7 cm van de standring 2.5 cm. Op deze standring bevinden zich geen zandkorrels. Kraakporselein werd vrijwel niet gemerkt. Het kommetje moet dan ook als een zeldzaamheid beschouwd worden. [9]

Steengoed

De in de beerput gevonden fragmenten zijn voornamelijk van kannen waaronder grote fragmenten van twee zogenaamde boerendanskruiken afkomstig uit Raeren. Eén kruik is gedateerd 1593.
Boven het fries van dansende boeren is de volgende tekst aangebracht: "Geret Du Mus Daper blasen so dansen di buren als weren sei rasen Fi V E spricht Bastor ich verdans Dij Kap mit en kor". De tweede kan is ongedateerd. Boven het fries bevindt zich de tekst: "Weib Zue spilleid stont al hei und blasen zum buren dans Y F Hans dei Peif Geit recht wir dansen". Onder het fries bevindt zich eenzelfde tekst als op de eerste danskruik.
Afkomstig uit Westerwald is een derde kruik, waarvan behalve de boven- en onderkant ook het oor ontbreekt. Het fragment is versierd met allerlei figuren in grijs en grotendeels blauw gevlekt. Datering ongeveer 1610.
Van een vierde en vijfde kan zijn slechts enkele onversierde grijze fragmenten teruggevonden. De herkomst is Siegburg.
Als laatste van deze groep kunnen nog twee spinsteentjes vermeld worden. Ze zijn grijs van kleur en waarschijnlijk eveneens uit Siegburg afkomstig.

Majolica

Afbeelding 12 toont een fragment van een majolica bord met hierop afgebeeld een in blauw uitgevoerde tulp. De datering van dit bord is begin 17e eeuw. Van vier andere Majolica voorwerpen zijn alleen wat kleine fragmenten bewaard gebleven: een bodem van een albarello, een rand van een kom met "aigrette" versiering, een bordfragment met polychrome beschildering en een stukje van een mogelijk Italiaans bord"

Hafner

Van het zogenaamde Hafner aardewerk werd een bodemfragment van een bakpan op pootjes gevonden. De scherf is witbakkend en heeft een bruingespikkelde gele glazuurlaag. De datering hiervan is eind 16de - begin 17de eeuw.

Afb. 12. Fragmenten van een Majolica bord

Weser

Een fragment van een bord behoort toe aan het zgn. Weser aardewerk. De scherf is witbakkend en heeft geel glazuur met groene vlekken. De datering van dit fragment is plm. 1580-1620.

Roodbakkend aardewerk

De overige veertig voorwerpen zijn vervaardigd van roodbakkend aardewerk: een bakpan met toegeknepen steel (afb. 13), een

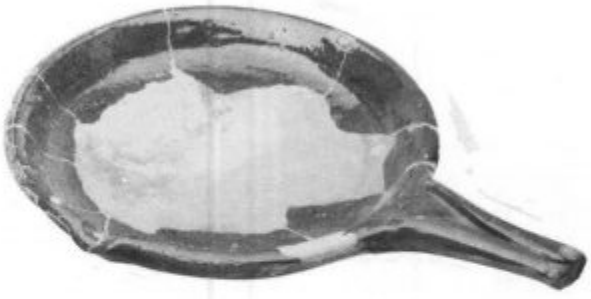

Afb. 13. Bakpan

groot fragment van een "kom" die een merkwaardige vorm heeft (afb. 14a-14b). Het voorwerp zal oorspronkelijk half rond zijn geweest, slechts de helft is bewaard gebleven, ook is het horizontaal aangezette oor afgebroken. De funktie van het voorwerp is onbekend; vanwege het opstaande randje

Afb. 14a. Uitlekbak, bovenzijde

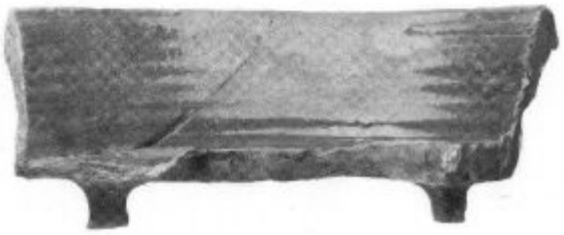

Afb. 14b. Uitlekbak, binnenkant

zou het een soort uitlekbak kunnen zijn. In het midden van de binnenkant bevinden zich roetsporen doch te weinig om direkt aan intensief gebruik in een haard te denken. In "complete" vorm (afb. 15) zal de bak 4 poten gehad hebben. Ook is het mogelijk dat een tweede exemplaar nodig was die tegen de eerste aangezet werd zodat ze samen een geheel zouden vormen.
Vanwege de dikwandigheid, de kleur van het glazuur en het type buitenrand kan het voorwerp afkomstig zijn uit Bergen op Zoom.

Verder werden fragmentarisch aangetroffen: borden met slibversiering, bakpannen, grapen, een schenkkan, papkommen, een bodem van een pispot (die vanwege de ronde vorm een ondersteek moet zijn geweest), een deksel, vergieten, en een spaarpot in de vorm van een ui.
In tabel 1 zijn deze samengevat, waarbij de getallen het minimum aantal voorwerpen aangeven, waarvan de fragmenten afkomstig zijn.

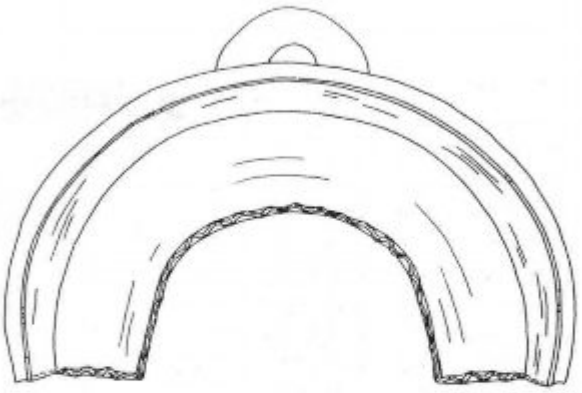

Afb. 15. Uitlekbak, bovenzijde, diameter 34.7 cm; reconstructie

Tabel 1

bakpan	8
schotel, bord	13
graap	18
kan	6
kom	8
pispot	1
deksel	1
vergiet	3
spaarpot	1
spinklos	2
albarello	1
glas	1
Totaal	63

Diversen

Een stukje leisteen en een stukje glas met ribbels.

Overzicht van de vondsten

In tabel 2 zijn alle bij het onderzoek verkregen vondsten gerubriceerd, met uitzondering van die weergegeven in tabel 1. Ook hier geven de getallen het minimum aantal voorwerpen weer, dat uit het totaal van het meer of minder fragmentarisch aangetroffen materiaal afgeleid kan worden.
Afbeelding 16 geeft een overzicht van een belangrijk deel van het aangetroffen – deels gerestaureerde – aardewerk.

Tabel 2

roodbakkend		majolica		steengoed	
bakpan	7				
bord	3	bord	3		
graap	18				
kan	1			kan	5
kom	5	kom	1		
pispot	1				
deksel	1				
vergiet	3				
spaarpot	1	albarello	1	spinklosje	2
totaal	40	totaal	5	totaal	7

porselein		Weser		Hafner	
schotel	6	bord	1	bakpan	1
bord	1				
kom	2				
totaal	8	totaal	1	totaal	1

diversen	
glas	1
lei	1

Afb. 16. Overzicht van het aardewerk

1. De benaming "kraakporselein" zou o.a. ook zijn ontstaan doordat het porselein gemakkelijk te "kraken" (breken) was.

2. De kommen met een brede voetring zijn iets jonger te dateren dan de kommen met een smalle voetring.

3.	Berlijn. Staatsmuseum	1 exemplaar
	Istanbul. Topkapi Museum	2 exemplaren*
	Peking. Paleismuseum	1 exemplaar*
	Londen. Brits Museum	1 exemplaar*
	Gröningen. Groninger Museum	2 exemplaren
4.	Arthur I. Spriggs	4 exemplaren*
	M.S. Whitehouse	1 exemplaar*
	G. Reitlinger	1 exemplaar*

* Deze gegevens (noot 3 en 4) zijn ontleend aan een museumlijst uit 1961. Inmiddels kunnen nieuwe exemplaren bekend zijn.

5. Deze schilderijen zijn gemaakt door Jacques Linard. Beide schilderijen hebben als titel "Les cinq sens" (de vijf zintuigen). Ze dateren uit 1627 en 1638. Ze bevinden zich in het Musée des Beaux Arts in Algiers, en in Château des Rohan te Straatsburg.

6. Een andere uitleg die wel geopperd wordt is dat nadat een voorwerp was gevormd, dit in het zand werd geplaatst om in de zon 'leerhard' te wòrden alvorens verder te worden behandeld en gebakken. Het zand zou hierbij aan de bodem blijven vastzitten.

7. The Ceramic Load of the "Witte Leeuw". Rijksmuseum Amsterdam, 1980, blz. 139, nr. 4028.

8. "Witte Leeuw", blz. 95, nr. 5173.

9. Vriendelijke mededeling van de heer Christiaan Jörg, verbonden aan het Groninger Museum.

10. De versiering en de kleuren komen overeen met het Italiaanse majolica.

11. Uit: Oriental Art VII, 1961, nr. 4, blz. 187-188.

12. Toevoeging bij het gedicht:
A prose-poetry composition. The poetry is not well defined from the prose. Occasionally there occur sections of strictly measured lines, each line consisting of four stresses, which stand out from the other lines of irregular length. This may be an indication of the division (though to the Chinese a division between poetry and prose such as ours did not exist) and therefore in this translation the regular lines start with capitals.

13. Lin Kao is Sun Tung-po's city residence in Huangchow and Hsueh T'ang his country residence, perhaps a farm, about onethird of a mile away. Both are on the Yangtze. The third of a mile walk is a subject for many of his poems and he often mentions the yellow clay of the next line in this poem.

14. God of streams.

LITERATUUR

HARRISON, B., 1981: Kraakporselein. - Gemeente Museum Het Prinsenhof, Leeuwarden.
NUMAN., A.M., en SCHIMMER, J., 1980: Waarnemingen in het binnenterrein van het Brinkmanncomplex. - Haarlems Bodemonderzoek 12, p. 133-140.
PIJL-KETEL, C.L. VAN DER, 1980: The Ceramic Load of the "Witte Leeuw". - Rijksmuseum Amsterdam.
SPRIGGS, A.I., 1961: "Red Cliff" Bowls, of the late Ming period. - Oriental Art VII, nr. 4, p. 182-188.

Bijlage 1
Red Cliffs

Door: Su Tung-Po
Vertaald in het Engels door: Stephen Feuchtwang [11]

A FU [12]
In the same year on full moon of the tenth month
I was walking on my way back to Lin Kao from Hsueh T'ang [13] with two friends.
We came to the slopes of yellow clay,
Dew-frost had come down,
And the trees had completely stripped their leaves.
There were men's shadows on the ground
And looking up we saw a brilliant moon.
We turned about enjoying it
And sang responses to each other as we went.
Then I sighed and said:
  We have guests but no wine,
  If wine then no savouries,
  Yet the moon is white and the wind is clear
  What a waste of such a night.
One friend said:
  Just now as dark approached
  I raised my net and found a fish
  With a great mouth and delicate scales.
  It had the same shape as the river Sung perch.
  Now where do we find wine?
So we went back to see if it could be arranged with my wife who said:
  I have had a pucul of wine
  Kept in storage for some time
  waiting for your need on some exceptional occasion.
Thereupon, taking wine and fish we set off again
for the foot of Red Cliffs.
There was the sound of the river flowing
And the sheer cliffs rose a thousand feet.
The hills were high and the moon small
The water had fallen and rocks jutted out.
How many days and months had already passed that I could no longer recognize river and hills!
I hitched up my gown and began to ascend
Stepping up steep and craggy slopes,
Pushing through thick undergrowth.
I crouched on the Tiger and Leopard rock
Scaled the Twisted Dragon
And clambered onto Flacon's Perch.
This perilous eyrie looked down onto the darkened roof of the temple of Feng I.[14]
My two friends had not been able to follow me there
and I cut the night with a long halloo.
Grass and trees trembled and shook,
Hills cried, valleys replied,
The wind soared, the river bubbled
And I fell silent with anxiety
Grieved and awestruck
Shivering with fright!
I could not bide with this.
I turned back and into the boat.
We let it loose into midstream
and then adrift, resting wherever it happened to stop:
Nearly half-way through the night,
In all directions silence and emptiness,
A solitary crane came across the river from the east.
its wings were as big as chariot wheels.
It wore a silk-white coat with black underneath.
Letting out a long scream, K'aa,
It brushed over our boat and went on west.

Presently my friends left
and I went home to bed.
I dreamt of a Taoist priest with feathery clothes,
A fluttering sprite passing just below Lin Kao.
He bowed to me and spoke:
  Did you enjoy your expedition to Red Cliffs?
I asked his name
but he lowered his head and dit not reply.
  Wu-hu! I-hsi! I know it now
  Are you not he of yesternight
  Who screamed as you flew over us?
The Taoist looked up and laughed.
And I was so alarmed I woke.
I opened the door and looked about
But did see him anywhere.

ARCHEOLOGISCH NIEUWS OVER 1989

J.M. Poldermans *

Een heel belangrijke gebeurtenis uit 1989 is het op 1 januari van kracht worden van een nieuwe monumentenwet. Een wet waarbij het opgraven en alles wat daarbij komt kijken, nu ook in de gemeente, nauwkeurig geregeld wordt.
Zo wordt duidelijk onder woorden gebracht dat het doen van opgravingen verboden is tenzij men over een door de minister van WVC afgegeven vergunning beschikt. Ook het binnen drie dagen melden van oudheidkundige vondsten en de mogelijkheid om (bouw)werken ten behoeve van archeologisch onderzoek stil te leggen staan hier in niet mis te verstane bewoordingen opgetekend.
Houdt men zich hier niet aan - en met name schatgravers en voor oponthoud bevreesde aannemers dienen hier rekening mee te houden - dan moet men zich realiseren dat men een misdrijf pleegt (en dus geen overtreding), waar een geldboete aan vast zit die tot 100.000 gulden kan oplopen.
In de nieuwe wet komen slechts drie instellingen, als zij aan een aantal voorwaarden voldoen, in aanmerking voor een opgravingsbevoegdheid: rijksdiensten, universiteiten en gemeenten. In het laatste geval wordt de vergunning niet verstrekt indien er niet de beschikking is over een depot van bodemvondsten. De eisen waaraan een dergelijk depot moet voldoen worden momenteel door de minister opgesteld. Behalve aan klimatologische eisen wordt ook gedacht aan de toegankelijkheid voor onderzoekers, aan de aanwezigheid van een voor publiek toegankelijke expositieruimte en aan beveiligingsvoorschriften. De Memorie van Toelichting (op de monumentenwet) stelt verder: "Wanneer de ruimte aan de eisen voldoet en beheerd wordt door een archeoloog kan op verzoek aanmerking als depot voor bodemvondsten plaatsvinden door de minister".
Haarlem heeft overigens een bevoegdheid, die op 23.05.1986 afgegeven is ten behoeve van Openbare Werken/Gemeentelijk Oudheidkundig Bodemonderzoek en bezit ook een depot dat zich momenteel bevindt aan de Nieuwe Gracht. Zolang de gemeente Haarlem aan de bevoegdheids- en depotvoorwaarden voldoet blijven de in Haarlem gevonden archeologica Haarlems bezit.

In maart ging voor de sectie archeologie (de stadsarcheoloog en zijn mensen) een lang gekoesterde wens in vervulling: een nieuw onderkomen. Midden in het historische hart van de oude stad, waar vele eeuwen geleden de cellebroeders huisden, waar later de inmiddels 600-jarige Latijnse school zijn onderkomen vond en waar sedert 1864 Haarlems eerste HBS ondergebracht was, aan de Jacobijnestraat kon kantoor-, atelier-, werk-, spreekuur- en depotruimte onder één dak gebracht worden. Inmiddels, voorjaar 1990, vernamen wij geruchten dat we deze historisch zo rijke plek zouden moeten verlaten...

Vanaf het moment dat er in Haarlem opgegraven wordt, wordt de wens gekoesterd - en door belangstellenden aan de rand van de archeologische werkput hardop uitgesproken - "Waar kunnen die archeologica straks bekeken worden?". Het antwoord moest helaas altijd negatief blijven. Moest, want hier gaat verandering in komen. Op initiatief van de stadsarcheoloog werd de Stichting Archeologie Haarlem opgericht. Deze stichting stelt zich tot taak om met behulp van financiën van derden een permanente archeologische expositieruimte te verwezenlijken. In samenwerking met de Commissie Oudheidkundig Bodemonderzoek lijkt dat te lukken. Op 26 april besloot de gemeenteraad om de kelder van de Vleeshal voor dit doel te bestemmen. Momenteel wordt er met man en macht gewerkt om deze archeologiekelder in het najaar van 1990 voor het publiek open te stellen.

Op 8 mei kreeg de sectie archeologie een klap te verwerken:
Dirk Vredenburg overleden! Drie jaar heeft Dirk zich met hart en ziel ingezet voor de archeologie in de ruimste zin des woords. Een oprecht, betrouwbaar, coöperatief en, in de goede betekenis, eigenzinnig man met het hart op de juiste plaats heeft ons verlaten. Wij missen hem als collega maar bovenal als vriend.

* stadsarcheoloog

KRONIEK 1989

In de kroniek kunnen alle voor het oudheidkundig bodemonderzoek in Haarlem en directe omgeving van belang zijnde gebeurtenissen worden vermeld. Het betreft echter overwegend archeologische onderzoeken, waarbij slechts de lokatie en een zeer korte beschrijving van de archeologische context wordt gegeven. Het merendeel van de onderzoeken zullen op een later tijdstip meer uitgebreid worden gepubliceerd. De gegeven volgorde is chronologisch, waarbij geen datum van onderzoek voor iedere waarneming afzonderlijk wordt gegeven. Voorzover geen nadere aanduiding wordt vermeld, betreft het onderzoeken van een team van de stadsarcheoloog. In andere gevallen wordt dit per onderwerp apart aangegeven. Het gaat hier merendeels om onderzoek van de Archeologische Werkgroep Haarlem (AWH).
Voor zover de lokaties liggen binnen het gebied weergegeven op de plattegrond aan het einde van de Kroniek, zijn de onderwerpen voorzien van volgnummers; deze corresponderen met die aangebracht op genoemd kaartje (pag. 39).
De naast de onderwerpen aangegeven coördinaten zijn overeenkomstig het systeem dat op de kaarten van de Topografische Dienst wordt toegepast. Ze hebben betrekking op het centrum van het opgravingsterrein. Titelfoto: houten beeldje, zie lokatie 14. (Jos Fielmich)
Samenstelling: A.M. Numan en J.M. Poldermans

Archeologische kroniek over 1989

1. Haarlemmerliede-Spaarnwoude (AWH) 108.34/490.56
Vereenigde Binnenpolder en Inlaagpolder.
De veldverkenning in beide polders werd afgesloten. Bij de aanleg van een fietspad, nabij de Lage Dijk, werd een uit de IJzertijd daterende concentratie aardewerk gevonden die vermoedelijk duidt op de aanwezigheid van een zogenaamde huisplaats.

2. Liewegje 26 106.42/487.77
Vervolgonderzoek op de strandwal naar aanleiding van het hier in 1988 verrichte onderzoek.
Stratigrafisch onderzoek leverde ook nu niet alleen bewoningssporen op uit de 13e tot en met 17e eeuw maar ook uit de Brons- en IJzertijd. Met name de prehistorische sporen vertonen overeenkomsten met de in de Zuiderpolder in 1987 gevonden sporen van menselijke aanwezigheid: ploegsporen, greppels, slootjes, aardewerk fragmenten maar ook een aantal houtskool bevattende kuilen.

3. Verenigde polders (AWH) 104.50/484.50
In het door nieuwbouw bedreigde deel van de polder werd een veldverkenning uitgevoerd die ondermeer aardewerkfragmenten opleverde uit de 11e en 12e eeuw.

4. Koudenhorn 64A (AWH) 104.34/488.50
Tijdens renovatiewerkzaamheden aan het Teylershofje werd in de tuin een oud rioleringssysteem aangetroffen uit de 18e eeuw. Zie Bottelier HB 23, dit nummer. Zie ook 17.

5. Nieuwe Kerksplein 103.42/487.97
Bij graafwerkzaamheden van de PTT werd menselijk botmateriaal, zeer waarschijnlijk behorend bij het kerkhof van het St. Annaklooster, gevonden. Het botmateriaal werd, na onderzoek, herbegraven op de Algemene Begraafplaats aan de Vergierdeweg.

6. Witte Herenstraat 24 103.55/489.67
Voorafgaand aan de restauratie van de tuin van het Frans Loenenhofje werd hier een onderzoek uitgevoerd dat behalve enkele beerputten ook een kelder en funderingsmuren opleverde van enkele in 1627 gesloopte huisjes. Datering vondsten: 17e tot en met 19e eeuw.

7. Bloemendaal, Dompvloedlaan (AWH) 102.50/489.96
Bij een waarneming tijdens rioleringswerkzaamheden werden een fundering en houten gootjes gevonden. In de gootjes werd 18e eeuws aardewerk aangetroffen.

8. Burgwal 95/99 104.21/487.97
Stratigrafisch onderzoek naar aanleiding van een in 1985 uitgevoerde waarneming.
Naast de gebruikelijke vondsten van postmiddeleeuwse bewoningssporen werd op een diepte van ca 1.40 m beneden het maaiveld over een flink deel van het beschikbare onderzoeksterrein een van een pottenbakkerij afkomstige afvallaag aangetroffen. Deze ca 35 cm dikke misbrandlaag bevatte voornamelijk fragmenten van 15e en 16e eeuws roodbakkend aardewerk. Opmerkelijk echter was dat dit afvalpakket tevens een 100-tal steengoedfragmenten bevatte, eveneens misbrand, voorzien van groen (koper) glazuur. Deze in noordwest Europa tamelijk schaarse scherven zijn afkomstig van in Siegburg vervaardigde kannetjes die elders van koperglazuur voorzien werden. Ook werden nogal wat ovenfragmenten gevonden.

9. Bakenessergracht 43 104.18/488.56
Waarneming tijdens restauratiewerkzaamheden. Vlak onder de vloer van een gang werd een smalle grafzerkachtige steen aangetroffen.

10. Spaarne 23 (AWH) 104.40/488.21
Een onderzoek, uitgevoerd tijdens restauratiewerkzaamheden, leverde 18e eeuwse restanten op van een kelder, een haardplaats en een waterkelder. Op een lager niveau werden funderingen van de oorspronkelijke zijmuren van het pand aangetroffen. Hiertussenin werd een gootvormig stuk metselwerk uit de 15e eeuw aangetroffen. Opmerkelijk was de vondst van een 15e eeuwse zilveren munt.

11. Ursulastraat 16 103.70/488.66
In een gedeelte van het Remonstrantshofje werd, tijdens de restauratie, een waarneming verricht. Er werd ondermeer glasblazersafval aangetroffen.

12. Groot Heiligland 3-5 103.78/488.06
Bij een tijdens restauratiewerkzaamheden uitgevoerde verkenning werden van IJsselsteentjes vervaardigde vloerdelen en een bakstenen rioolafvoer waargenomen.

13. Ridderstraat 5 (AWH) 103.90/488.73
Tijdens de renovatie werd hier een waarneming gedaan onder de gesloopte vloer van het pand. Aangetroffen werden resten van een kelder en een waterput. Het gevonden aardewerk dateert uit de 16e tot 18e eeuw.

14. Grote Markt 18 (AWH) 103.87/488.39
Na verwijdering van de keldervloer van de Vleeshal werd een stratigrafisch onderzoek uitgevoerd. Aangetroffen werden enkele putten en funderingen die 17e eeuwse en jongere vondsten opleverden. Opmerkelijk waren de resten van enkele uit kloostermoppen opgemetselde spaarbogen die langs de oostmuur aangetroffen werden.
Uit de periode voorafgaande aan de Vleeshal werden een tonput en een beerkuil, daterend uit de 13e eeuw, aangetroffen. Uit beide werd veel aardewerk geborgen. In de beerkuil werd een grote hoeveelheid nappen, steengoed schenkkannen en drinkkroesen gevonden, allen uit ca. 1280. Een bijzondere vondst was een houten beeldje dat een manspersoon, mogelijk een monnik, voorstelt.
Tenslotte werd in een uit de Bronstijd daterende humeuze zandlaag een fragment van een stenen strijdhamer gevonden.

15. Velsen, Velserbroekpolder (AWH) 106.42/493.34
Op verzoek van het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) werden ter plaatse van een diepe (4m) uitgraving enkele waarnemingen verricht.

16. Barteljorisstraat 39/41 103.81/488.48
Een waarneming voorafgaand aan verbouwingswerkzaamheden leverde enkele opmerkelijke scherven op ondermeer het zogenaamde hoogversierde aardewerk. Een stratigrafisch onderzoek zal hier zodra de bouwaktiviteiten dit toelaten uitgevoerd gaan worden.

17. Koudenhorn 64A 104.34/488.50
Tijdens renovatiewerkzaamheden aan het Teylershofje werd achter de opzichterswoning een 18e eeuwse beerput aangetroffen. Zie ook 4.

18. Prinsenhof 5 103.72/488.46
Tijdens bouwwerkzaamheden werd een klein onderzoek uitgevoerd waarbij muurfunderingen, opgebouwd uit kloostermoppen, van het 13e eeuwse Dominicaner klooster werden aangetroffen.

19. Orionweg 1 (AWH) 104.37/490.80
In verband met onderzoek naar oude bouwsporen is er in het Huis te Zaanen een waarneming gedaan. Op de begane grond en 1e verdieping werden aan de lange zijde bij de hal, dikke muren aangetroffen, met hierin op diverse plaatsen een lampnis. Mogelijk zijn deze muren resten van het laat middeleeuwse huis/kasteel dat hier gestaan moet hebben.

20. Gasthuisvest 41/43/45 103.76/487.86
Tijdens de sloop van een drietal pandjes werden waarnemingen verricht.

21. Koudenhorn 34 104.24/488.56
Ca 15 meter uit de achtergevel werden tijdens bouwaktiviteiten vlak onder het maaiveld zware ruim 1 meter dikke muurresten waargenomen.

Op diverse plaatsen binnen de gemeentegrenzen zijn tijdens rioleringswerkzaamheden en herprofileringen van wegen waarnemingen gedaan.
Op de Schoterweg werden mogelijk 18e eeuwse funderingsresten aangetroffen. Aan de Korte Dijk bij de Bleekersstraat werden bij de aanleg van een speelplaatsje enkele haaks op het Spaarne liggende houten balken aangetroffen.

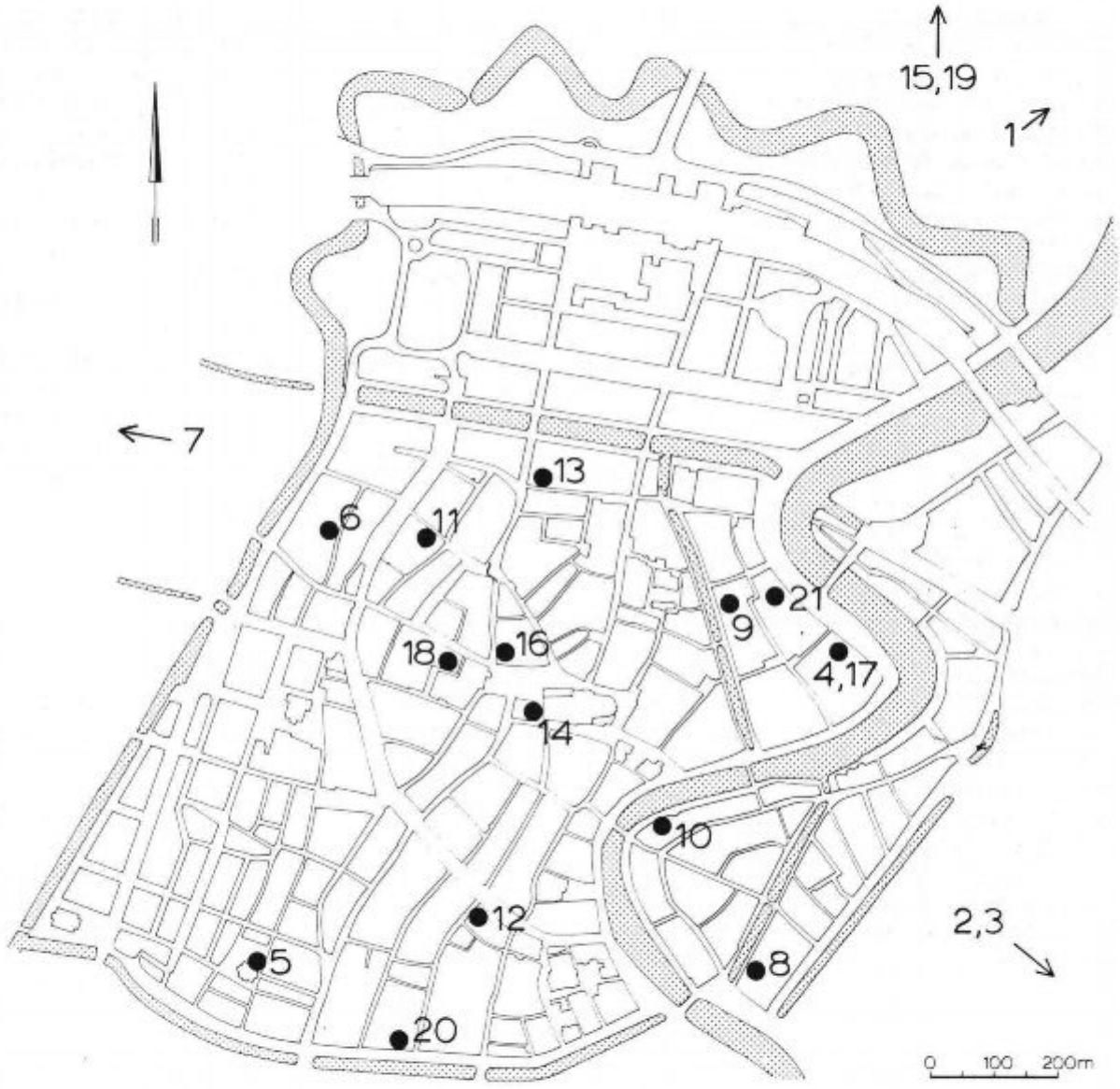
15,19
1
7
13
6
11
21
9
18
16
4,17
14
10
12
2,3
5
8
20
0 100 200m

In de artikelen gebruikte afkortingen:

AWH	Archeologische Werkgroep Haarlem (van de AWN)
GOB	Gemeentelijk Oudheidkundig Bodemonderzoek (stadsarcheoloog)
IPP	Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
GAH	Gemeentearchief Haarlem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
NAP	Nieuw Amsterdams Peil
HB	Haarlems Bodemonderzoek

Tijdsaanduiding. Voor de periode na het begin der jaartelling kan een deel van een eeuw worden aangeduid met een combinatie van een Romeins cijfer en een letter.
Voorbeeld: XIV A en XIV B, resp. de eerste en tweede helft van de veertiende eeuw. Ook: XIVa, XIVb, XIVc, XIVd, resp. het eerste, tweede, derde en vierde kwart van de veertiende eeuw.

In **Haarlems Bodemonderzoek** worden verslagen gepubliceerd van opgravingen, boringen, waarnemingen en andere onderzoekingen die betrekking hebben op het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Haarlem en de bodem waarop deze gelegen is. Centraal staat de dokumentatie van het feitenmateriaal en een verslaggeving op niet al te lange termijn. Dit brengt met zich mee dat ook waarnemingen van beperkte omvang en sterk lokale betekenis zullen worden opgenomen.
De bijdragen en conclusies zullen vaak een voorlopig karakter hebben en veel van de gepubliceerde gegevens zullen later in een breder verband opnieuw moeten worden bezien.
De opzet van de reeks — de publicatie van feiten — brengt met zich mee dat beschouwende artikelen niet worden opgenomen. Afleveringen van *Haarlems Bodemonderzoek* verschijnen wanneer er materiaal beschikbaar is. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs. Overname van gegevens is toegestaan, mits bronvermelding plaats vindt en de naam van de auteur wordt genoemd.

Haarlems Bodemonderzoek is in losse afleveringen verkrijgbaar bij:
— Boekhandel A. Vernout, Warmoesstraat 10, Haarlem.
— Openbare Werken, t.a.v. de stadsarcheoloog
Nieuwe Gracht 3, Postadres: Postbus 562, 2003 RN Haarlem. Telefoon 313135

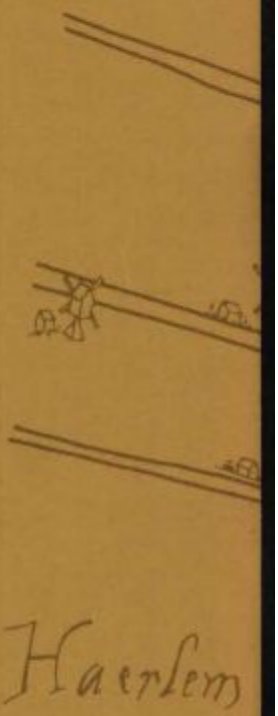
Haerlem